

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

**Факультет управління персоналом, соціології та психології
Кафедри педагогіки та психології**

**ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА «ЕКОНОМІЧНА ТА
СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ»**

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 Психологія

Форма навчання: очна (денна)

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

**на тему «ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ»**

здобувачки Анни МАСЛЮК

(підпис)

науковий керівник: ст. викладач Анжела ТІМАКОВА

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед Екзаменаційною комісією (ЕК) з
атестації здобувачів вищої освіти**

Завідувачка кафедри: д.п.н., проф.
Марина АРТЮШИНА

(підпис)

Київ-2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ.....	6
1.2. Сутність національної самосвідомості як психологічного феномену.....	6
1.2. Психологічні особливості національної самосвідомості особистості.....	15
Висновки до першого розділу.....	24
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	26
2.1. Організація та методики дослідження психологічних особливостей національної самосвідомості особистості.....	26
2.2. Аналіз та інтерпретація дослідження психологічних особливостей національної самосвідомості особистості.....	31
Висновки до другого розділу.....	48
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	53
ДОДАТКИ.....	57

ВСТУП

Актуальність дослідження випливає із визначення національної самосвідомості, як складного психологічного феномену, який визначає самостійність окремих народів; як стану психічної цілісності, у якому людина здатна відчувати національну приналежність та підтверджувати її своїми діями. Від початку повномасштабної війни з Росією тема національної самосвідомості особистості молодих українців набуває неабиякої актуальності, адже рівень її сформованості фактично визначає самостійність національної спільноти, яка за нинішніх умов війни – під загрозою. Лише за умови високого рівня сформованості національної самосвідомості, людина відчуває власну потребу боронити національну єдність свого народу та бути його частиною.

Розумінню феномену національної самосвідомості присвячено ряд ґрунтовних досліджень у психології, філософії, соціології. Сучасні психологічні дослідження розглядають аспекти проблеми національної самосвідомості: питання співвідношення національного та етнічного в самосвідомості особистості (Г.А. Ставицький, С.М. Бойко, Л.М. Дробіжева); сутність, структуру і функції національної самосвідомості (М.Й. Боришевський, А.М. Березін, С.М. Бойко); умови та особливості розвитку національної самосвідомості (Н.О. Євдокимова, О.В. Шевченко). Проте тема психологічних особливостей національної самосвідомості досі потребує глибинного теоретичного й емпіричного дослідження. Зокрема актуальним є виявлення психологічних особливостей національної самосвідомості студентської молоді через важливість розуміння процесу її формування у студента як самостійної та дієвої суспільна одиниця.

Гіпотеза: Ми припускаємо, що психологічні особливості національної самосвідомості можуть визначатися співпадінням психологічних особливостей окремої особистості й нації, з якою дана конкретна особистість себе ідентифікує.

Об'єкт дослідження - національна самосвідомість.

Предмет дослідження - психологічні особливості національної самосвідомості особистості.

Мета дослідження - здійснити теоретичний аналіз та емпіричне дослідження психологічних особливостей національної самосвідомості особистості.

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність національної самосвідомості особистості як психологічного феномену, її структуру та функції;
2. Проаналізувати психологічні особливості національної самосвідомості особистості;
3. Провести емпіричне дослідження щодо виявлення психологічних особливостей національної самосвідомості особистості;
4. Проаналізувати та проінтерпретувати отримані результати щодо виявлення психологічних особливостей національної самосвідомості особистості.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали теорії розвитку самосвідомості особистості М.Й. Боришевського, М.В. Савчина, Н.О. Євдокимової, М.О. Давидюк; соціально-психологічні концепції про сутність національної та етнічної ідентичності М.Й. Боришевського, Ю.В. Бромля, В.В. Борисова, Г.У. Солдатової.

Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань у дипломній роботі використано такі **методи дослідження**:

- Теоретичні: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація.
- Емпіричні: Опитувальник «Національна самосвідомість українця» (Король Л.Д.); Опитувальник «Типи етнічної ідентичності» (Г.У. Солдатова, С.В. Рижова); Опитувальник Р. Кеттелла 16-ФО-187-А.
- Математичні методи: U-критерій Манна-Уїтні та коефіцієнт кореляції Пірсона.

Вибірка дослідження. Емпіричне дослідження здійснювалось на базі закладів вищої освіти України, всього у дослідженні взяли участь 58 студентів віком від 18 до 25 років, серед них 39 дівчат і 19 юнаків.

Наукова новизна та теоретична значущість дослідження полягає у поглибленні змісту поняття національної самосвідомості як однієї з форм суспільної свідомості та емпіричному підтвердженні зв'язку національної самосвідомості з етнічною ідентичністю та окремими психологічними особливостями особистості.

Практичне значення полягає у можливості використання результатів емпіричного дослідження для розробки програми ефективного розвитку національної самосвідомості серед молоді з урахуванням психологічних особливостей цього суспільного феномену.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ

1.2. Сутність національної самосвідомості як психологічного феномену

Теоретичний аналіз сутності поняття національної самосвідомості свідчить про його багатоаспектність та полідисциплінарний характер, адже дослідження цього феномену здійснюється у сучасній психології, філософії, соціології та інших суміжних науках. Дослідники виправдано вказують на відсутність єдності в термінологічному визначенні поняття національної самосвідомості: пояснюють його феномен та надають йому визначення залежно від структурних елементів, які вважають його складовими.

Так доктор психологічних наук М.Й. Боришевський визначає національну самосвідомість як «усвідомлення особистістю себе часткою певної національної (етнічної) спільноти та оцінку себе як носія національних (етнічних) цінностей, що склалися в процесі тривалого історичного розвитку національної спільноти, її самореалізації як суб'єкта соціальної дійсності» [6, с. 138]. Як ми бачимо, М.Й. Боришевський пояснює феномен національної самосвідомості через призму понять нації й етносу одночасно (як це робимо і ми в своєму дослідженні). Згідно з його трактуванням, національна самосвідомість є свідомістю етносу, який зумів перетворитися в націю та створити свою державу. Відповідно М.Й. Боришевський вважає, що національна самосвідомість може бути описана як частина загальної самосвідомості особистості, що відображає свідоме ставлення людини до її нації та культури. Вона включає в себе усвідомлення особистості свого власного місця в певній національній (етнічній) спільноті, а також оцінку себе як носія національних (етнічних) цінностей. Ці цінності формуються впродовж тривалого історичного розвитку національної спільноти, а

національна самореалізація стає проявом особистості як суб'єкта соціальної дійсності.

Структура національної самосвідомості за М.Й. Боришевським включає такі компоненти:

- 1) національна (етнічна) ідентифікація, тобто усвідомлення індивідом своєї належності до конкретної нації, етносу, спорідненості з ними;
- 2) знання та усвідомлення людиною типових ознак нації, з якою вона себе ідентифікує;
- 3) усвідомлене ставлення особистості до минулого (історії), теперішнього та майбутнього свого етносу, нації;
- 4) знання про національну територію;
- 5) усвідомлене та дійове ставлення до національних цінностей [8].

За М.Й. Боришевським, національна (етнічна) ідентифікація вважається не лише складовою, але й основним фактором розвитку національної самосвідомості. Вчений вважає, що без самоусвідомлення та ідентифікації індивіда з певною нацією, розвиток національної самосвідомості у нього неможливий. Крім того, розвиток таких почуттів, як національна відповідальність (усвідомлення власної відповідальності за теперішнє та майбутнє) та національна гордість (свідомість власної належності до конкретної нації, яка проявляється у розумінні спільності інтересів, національної культури тощо), залежить саме від наявності вищезазначених компонентів національної самосвідомості особистості [15].

На думку дослідниці Н.О. Євдокимової, національна самосвідомість – це особливий динамічний стан особистості, який полягає в усвідомленні особистістю своєї національної належності, специфічних рис нації, її історичного минулого, сучасного і майбутнього, ставлення до цінностей, які нація напрацювала у процесі розвитку; у готовності підпорядковувати особисті інтереси інтересам нації; у відповідальності за збереження і розвиток культурно-історичних надбань; в повазі у ставленні до представників інших

націй; у самореалізації особистості як суб'єкта соціальної дійсності, відображає її позицію в державотворчих процесах [11, с.6].

Згідно з А. Березіним, національна самосвідомість представляє собою стійку систему свідомих оцінок та уявлень особи про характеристики та значущі аспекти свого національного існування та діяльності. Усвідомлення цих елементів дозволяє індивідууму сприймати себе як члена певної нації. При вивченні національної самосвідомості, А. Березін зосереджується на її походженні. Він вважає, що ціннісне самовизначення особи у соціальній і моральній сферах є важливим фактором, і наголошує на тісному взаємозв'язку між національною та етнічною самосвідомістю. Таким чином, А. Березін використовує поняття "етнонаціональна самосвідомість". За дослідженням вченого, структура етнонаціональної свідомості включає усвідомлення суб'єктом свого етносу, етнопсихологічної специфіки, культурних особливостей своєї спільноти, унікальності своєї нації та ідентичності з нею. Крім того, зазначені компоненти одночасно є чинниками розвитку етнонаціональної свідомості [2].

М.О. Давидюк, кандидат педагогічних наук ВДПУ ім. М. Коцюбинського, описує національну самосвідомість як «процес опанування особистістю значеннями реалій світу нації і надання цим значенням такого особистісного (індивідуального) смислу, який конститує в індивідуальній свідомості позитивний образ «Я – представник національної спільноти» [15, с.2]. М.О. Давидюк виділяє наступні компоненти національної самосвідомості особистості:

1. Раціональний компонент національної самосвідомості включає у собі усвідомлення культурних, моральних, релігійних, філософських та інших аспектів національного існування, оскільки національна самосвідомість нерозривно пов'язана з усіма сферами діяльності нації. В цьому компоненті люди засвоюють знання про історію свого народу, його цінності, інтереси, перспективи майбутнього розвитку, його духовно-культурну єдність та самобутність, а також інформацію про інші національні спільноти та їхніх

представників. Зміст раціонального компонента національної самосвідомості відрізняється для кожної особи, оскільки кожна людина засвоює знання вибірково, індивідуально, що залежить від таких факторів, як освітні пріоритети, виховання, ідеологічні установки ЗМІ та загальна культурна ситуація в національній спільноті.

2. Емоційний компонент – це «почуття належності до певної національної спільноти, патріотизм, любов до своєї країни, народу, культури, мови. Цей елемент ґрунтується на емоційній зв'язку з іншими представниками своєї нації, на відчутті єдності з ними. Емоційний елемент національної самосвідомості формується через історичні, культурні, соціальні, освітні, психологічні чинники, які сприяють формуванню національної ідентичності та патріотизму». [15, с.3].

В.В. Борисовим також наводиться визначення національної самосвідомості з урахуванням її складових. За його думкою, національна самосвідомість представляє собою сукупність наступних елементів: усвідомлення особливостей національної культури своєї нації; усвідомлення психологічних характеристик своєї нації; усвідомлення своєї тотожності зі своєю нацією; усвідомлення власних психологічних особливостей; усвідомлення себе як суб'єкта своєї національної спільноти; соціально-моральна самооцінка своєї національності, яка виникає у зв'язку і взаємодії всіх зазначених елементів, утворюючи певну єдність. Ця єдність направляє всі аспекти внутрішнього життя та впливає на прояви діяльності та взаємодії з оточуючим середовищем. [6].

Перш ніж дати загальне визначення національній самосвідомості, на яке ми спираємося в нашому дослідженні, варто окреслити, що ми розуміємо під поняттями «національна» та «самосвідомість» як окремими для глибшого розуміння сутності загального визначення національної самосвідомості.

Такі дослідники як А. Адлер, Р. Бернс, У. Джеймс, А. Маслоу, К. Роджерс вважають самосвідомість людини одним із ключових складових елементів особистості, що дозволяє їй свідомо сприймати вплив

навколишнього середовища на саму себе та усвідомлювати можливості своєї реалізації у цьому ж середовищі.

В психологічній науці існує три загальних підходи до закономірностей формування самосвідомості, в залежності від яких прихильники тієї чи іншої точки зору дають власне визначення поняттю самосвідомості спираючись на своє уявлення про її генезис. Об'єднує всі три підходи до визначення самосвідомості поняття свідомості, але перші дослідники вважають самосвідомість первинною формою людської свідомості, що формується у немовляти під час процесу відділення себе від решти світу; другі сприймають самосвідомість як вищий рівень свідомості особистості, тобто тут самосвідомість формується на тлі свідомості особистості на протигагу першому підходу; треті ж запевняють, що свідомість і самосвідомість розвиваються одночасно та що їх розвиток є взаємообумовленим.

У своїй роботі ми слідуватимемо логіці другого підходу до визначення самосвідомості за Л.С. Рубінштейном. Ми розглядаємо самосвідомість як психологічний феномен, використовуючи системно-структурний підхід, що дає змогу говорити про самосвідомість як про складно структуровану систему саму по собі, а також як про компонент більш широкої системи – системи свідомості.

Під «національним» згідно з визначенням Академічного тлумачного словника української мови, мається на увазі той, що стосується нації, пов'язаний з її суспільно-політичною діяльністю; властивий певній нації, який відображає її характер, особливості [21]. На цьому етапі варто також розділити поняття нації та етносу в нашому дослідженні, щоб вберегтися від плутань надалі. Головна відмінність понять нації та етносу полягає в тому, що етнос присвоюється людині за правом її народження, а нація за правом її особистого свідомого вибору. Україна за своїх демографічним складом є поліетнічною нацією, переважним населенням якої є етнічні українці. Звісно, за умов більшої вибірки респондентів та статистично значимої наявності представників інших етносів, що є громадянами України ми б розділяли ці два

поняття, адже вони є дещо різними: не кожен етнос є самостійною нацією, так само як не кожна нація формується на основі лише одного етносу. Та в умовах нашого дослідження, де національність респондентів у ста відсотках випадків збігається з їх етнічною ідентичністю ми ототожнюємо поняття нації та етносу, розуміючи специфіку вибірки саме цього дослідження.

У нашому дослідженні суспільна свідомість виступає метасистемою щодо національної самосвідомості.

Науковці зазвичай досліджують феномен свідомості, звертаючи увагу на різні форми його існування. Класифікація суспільної свідомості здійснюється на основі критерію форм її існування:

а) індивідуальна свідомість являє собою свідомість, яка належить конкретній особі і включає загальні характеристики свідомості, а також особливі риси, що притаманні лише цьому індивіду. Індивідуальна свідомість включає в себе самосвідомість особистості;

б) групова свідомість включає в себе сукупність ідей, теорій, поглядів, уявлень, почуттів, вірувань та емоцій людей, які відображають природу, матеріальне життя суспільства та всю систему суспільних відносин.

У вченні П.Я. Гальперіна, представника харківської психологічної школи, специфіка зв'язку групової та індивідуальної свідомості виявляється таким чином: «суб'єкт враховує не лише своє сприйняття предметів, але й накопичені суспільством знання про них, і не лише їх природні властивості й стосунки, але також їх соціальне значення і громадські форми відношення до них. Людина не обмежена індивідуальним досвідом, вона засвоює і використовує громадський досвід тієї соціальної групи, усередині якої вона виховується і живе» [12, с.208].

У даному визначенні видно нерозривний зв'язок між індивідуальною та суспільною свідомістю. З цього випливає, що національна самосвідомість є певним видом суспільної свідомості, яка може проявлятися як у груповій, так і в індивідуальній формі свідомості. Вона може бути розглянута як своєрідна

"точка перетину" між груповою національною свідомістю та її індивідуальною формою.

Самосвідомість займає особливе місце серед психологічних характеристик нації (етносу). Нацією може вважатися лише та спільнота, яка усвідомлює себе як таку, відповідно представником даної нації можна вважати тільки того індивіда, який усвідомлює себе в цій якості. Генеза національної самосвідомості являє собою довгий історичний процес. Національна самосвідомість на повсякденному етнопсихологічному рівні виникає через дію одного з основних соціально-психологічних механізмів розвитку загальної людської свідомості, а саме формування та закріплення в уявленнях представників певної спільноти ідеї "ми" та "вони". Самосвідомість як членів певної групи (ідентифікація з "ми") виникає саме шляхом порівняння з представниками інших груп, які відносяться до категорії "вони" [14, с.56]. Під час становлення національних держав виникла національна самосвідомість через активну діяльність впливових верств, які зверталися до широкої громадськості та пропагували ідеї, такі як "історична місія", "національне визволення" та "національні інтереси", з метою підсилити патріотичні почуття та соціальну мобілізацію населення. Таким чином, національна самосвідомість формується через політичні, економічні та соціальні процеси, що відбуваються в суспільстві протягом конкретного історичного періоду. Наприклад, українська національна самосвідомість виникла на основі етнічної самосвідомості українців у XVII-XIX століттях, коли розпочалась боротьба за незалежність, формування національної мови та культури, а також розвиток капіталістичних, ринкових соціально-економічних відносин, що призвело до створення загальнонаціонального ринку та систематичного обміну інформацією - комунікативного механізму формування національної самосвідомості.

Національна самосвідомість вважається динамічною характеристикою, яка формується упродовж певних періодів життя людини, тому науковці

виділяють загальну модель етапів розвитку феномену національної самосвідомості:

1. Перший етап розвитку національної самосвідомості охоплює дошкільний і молодший шкільний вік (5-10 років), в якому дитина формує своє казково-міфологічне ставлення до національного світу і розвиває націокультурні знання.

2. Другий етап розвитку національної самосвідомості – підлітковий вік (11-15 років), коли підлітки усвідомлюють свою етнічну належність та проявляють інтерес до історії та культури свого й інших народів. На цій стадії формується система виявлення та оцінки національно-культурних та національно-психологічних особливостей своєї спільноти.

3. Третій етап розвитку національної самосвідомості припадає на старший шкільний вік (16-17 років), коли формується національний світогляд та зміцнюється уявлення про свою національну належність.

4. Четвертий етап охоплює юнацький (студентський) вік (18-22 роки), який є вирішальним періодом розвитку національної самосвідомості. У цей період навчання у вищому навчальному закладі національна самосвідомість молодшої людини розширює систему її уявлень про світ і зміцнює сприйняття її місця в ньому [6, с.217].

Національна самосвідомість, у своєму функціональному аспекті, відіграє важливу роль у просуванні народу вперед, забезпечуючи його повноцінну участь у світовій спільноті. Вона активізує колективну волю до прийняття активної життєвої позиції, мобілізуючи всі наявні та потенційні ресурси народу. Національна самосвідомість є цілісною саморефлексією нації, що включає повне розуміння своєї суспільної сутності та історичного призначення. Вона визначається як головна ознака формування нації, охоплюючи свідомість про єдність у державно-територіальному, духовному, етнічному, історичному, психологічному та культурному аспектах, а також про її самобутність та неповторність. Подальший розвиток нації залежить від особливостей її національної самосвідомості.

Отже, хоча в психологічній науці й не існує єдиного правильного визначення для феномену національної самосвідомості, ми розглядаємо її як вид суспільної свідомості, що передбачає усвідомлення людиною своєї належності до певної національної спільноти. Елементи феномену національної самосвідомості ми сприймаємо згідно з В.В. Борисовим. Вирішальним періодом розвитку феномену національної самосвідомості є старший юнацький вік, що припадає на період студентства (18-22 роки), оскільки тоді національна самосвідомість молодого людини розширює систему її уявлень про світ і зміцнює сприйняття її місця в ньому.

1.2. Психологічні особливості національної самосвідомості особистості.

У попередньому розділі ми розглянули національну самосвідомість як комплексний набір елементів, які включають у себе розуміння особливостей національної культури своєї нації, усвідомлення психологічних особливостей своєї нації, тотожності зі своєю нацією, власних психологічних особливостей, а також усвідомлення себе як суб'єкта своєї національної спільноти. Ці елементи взаємодіють між собою і утворюють єдність, яка спрямовує всі аспекти внутрішнього життя та вияви діяльності особистості у взаємодії з оточенням, як стверджує В.В. Борисов. [6]. Прикметно, що зазначені вище складові є водночас і чинниками розвитку національної самосвідомості.

Національна самосвідомість особистості формується на фундаменті психологічних особливостей національної групи із якою особистість себе ідентифікує. Власне, ми припускаємо, що від суміжності/перетину психологічних особливостей нації, з якою особистість себе ідентифікує та її власних психологічних особливостей буде залежати загальний рівень національної самосвідомості особистості. Дослідники констатують провідну функцію національної самосвідомості, яка полягає в усвідомленому чи несвідомому співвіднесенні, порівнянні власних психологічних якостей з якостями представників своєї нації – нації із якою людина себе ідентифікує. Для можливості такого співвіднесення особистість повинна мати уявлення як про свої власні індивідуально-психологічні особливості, так і про психологічні особливості нації, представником якої вона є.

Індивідуально-психологічні особливості особистості – це неповторна своєрідність психіки кожної людини, яка найяскравіше виявляється в темпераменті, характері та здібностях, у пізнавальній, емоційній, вольовій діяльності, потребах та інших процесах. Усвідомлення цих індивідуальних особливостей, свого «Я», своїх потреб, інтересів, цінностей, свого буття і сенсу і є особистісною самосвідомістю особистості.

Індивідуально-психологічні особливості є унікальними характеристиками психіки кожної людини. Вони базуються на спадкових та природних біологічних особливостях особи. При народженні дитина вже має конкретні задатки, які під впливом виховання та умов життя розвиваються та формуються, впливаючи на побудову та функції особистісного психічного становлення. Однак, вроджені біологічні особливості не є визначальними для формування індивідуальних якостей особистості. Результати психологічних та фізіологічних досліджень показують, що природжене може змінюватися під впливом умов життя та виховання. І. Павлов зауважував, що завдяки високій пластичності вищої нервової діяльності ніщо не залишається незмінним, а завжди може бути покращене, якщо для цього створені відповідні сприятливі умови.

Важливо розрізнити індивідуальні особливості особистості від вікових, які змінювалися залежно від дорослішання та старіння людського організму. Індивідуальні якості, такі як швидкість реакції, активність, вразливість і т.д., проявляються незалежно від віку без значних змін. Однак, з віком під впливом життя та виховання індивідуальні особливості проявляються більш яскраво в пізнавальній діяльності, емоційно-вольовій активності, характерних рисах та цінностях, що формують собою загальну картину психологічних особливостей особистості. Найбільш виразно індивідуальні особливості особистості проявляються у її темпераменті, характері, здібностях, пізнавальній активності, емоційно-вольовій сфері, а також у потребах та інтересах.

Перш ніж перейти до психологічних особливостей нації, розглянемо поняття національної (етнічної) ідентичності, як однієї з психологічних особливостей національної самосвідомості. Як відомо, самосвідомість, національна (етнічна) зокрема, формується на основі ідентичності. Е. Еріксон підкреслював важливий зв'язок між ідентичністю людини і її соціальним оточенням, суспільством. За його твердженням, ідентичність формується під час процесу соціалізації, коли індивід стає частиною суспільства. За Е. Еріксоном, ідентичність є соціалізованою складовою частиною "Я". Варто

відзначити, що вчений не надав точного визначення поняття "ідентичність". Він узагальнено розумів ідентичність як суб'єктивне, внутрішньо відчуване почуття тотожності та цілісності. Е. Еріксон також правильно зазначав, що ідентичність не є статичною і незмінною характеристикою особистості, але, навпаки, вона динамічною, а отже – змінюється з часом.

Етнічна ідентичність за визначенням Енциклопедії історії України означає одну з форм самосвідомості індивіда чи групи людей, що ґрунтується на відчутті ними своєї належності до певної етнічної спільності [21]. Її фундаментом є закорінена в історичній пам'яті сукупність антропологічних та культурно-символічних ознак (спільність походження, мова, релігія, територія проживання, традиції, звичаї тощо). Ідентифікація з етносом за певних умов стимулює самоорганізацію етнічної спільноти на засадах її етнічних інтересів і потреб, а також забезпечує самозахист у ситуаціях міжетнічної напруженості. Вона ж визначає орієнтаційні культурні пріоритети, здебільшого обернені в минуле. Етнічна ідентичність базується на "голосі крові" й укорінена в особливостях психологічного складу, темпераменту, етнодемографічного потенціалу людей, які є її представниками. Вона створює підґрунтя ідентичності національної й протистоїть натиску космополітизації суспільного життя. Етнічна (національна) ідентичність відноситься до соціальної ідентичності особистості і представляє собою психологічну категорію, що описує свідоме уявлення особи про свою приналежність до конкретної етнічної групи. Ця ідентичність виникає внаслідок когнітивно-емоційного процесу самовизначення людини як представника певної етнічної (національної) спільноти, включає рівень ідентифікації з цією етнічною групою та відокремлення від інших етнічних груп.

Хоча етнічна ідентичність та етнічна самосвідомість пов'язані між собою, вони розрізняються за тривалістю. Сила етнічної ідентичності виявляється у стабільному й тривалому зв'язку між самосвідомістю та етнічною приналежністю, тоді як етнічна самосвідомість є вираженням, але тимчасовим усвідомленням власного членства в етнічній групі. Таким чином,

етнічна самосвідомість проявляється лише тоді, коли особистість обробляє етнічну інформацію та класифікує себе за етнічними критеріями.

Наявність вираженої національної (етнічної) самосвідомості не завжди означає, що люди ідентифікують себе з даною етнічною групою, підтримують її або захищають. Навпаки, люди можуть суб'єктивно ідентифікувати себе з певною групою, усвідомлюючи, що вони не відповідають критеріям членства цієї групи, або погоджуючись, що таке самовизначення не приносить їм позитивної соціальної ідентичності. Різні аспекти та процеси, пов'язані з етнічною ідентичністю, можуть існувати незалежно один від одного.

Національна самосвідомість означає усвідомлення неповторної єдності "Я" та "МИ" свого народу всередині соціального контексту. Це включає створення особливого світу єдності, з усіма його суб'єктивними значущими аспектами, такими як історія, мова і повсякденність. Ідентифікація з колективом, який природно утворився й відмінний від інших колективів, передбачає відчуття компліментарності та виявляється у своєрідному стереотипі поведінки, який змінюється в ході історичного розвитку. Національна самосвідомість передбачає співпадіння та цілісність об'єднувальних факторів нації, які включають етнічні та політико-правові аспекти.

Етнічна свідомість та ідентифікація є складовими національної самосвідомості, вони відображають і формують систему цінностей людини, визначають її ціннісні орієнтації, етнокультурні потреби та життєві ідеали, а також впливають на її спосіб життя. Ми розглянемо поняття етнічної (національної) ідентичності, а точніше її типів з огляду рівня виявлення толерантності щодо інших національностей (етнічних) груп, як однієї з психологічних особливостей національної самосвідомості.

Тепер пропоную перейти до визначення психологічних особливостей українців як нації. З усієї сукупності психологічних особливостей, що характеризують націю, найбільшу статичність має психічний склад, який включає національний характер, національний темперамент, специфічні

особливості спрямованості нації (моральні переконання, ціннісні орієнтації, погляди, ідеали і т.п.), а також схильності, специфічні для відповідної нації. Зрозуміти психологічні особливості конкретної нації можна лише за умов добре відомих особливостей формування конкретної нації. Більшість науковців кажуть про обумовленість рис національного характеру певними історичними умовами та культурними впливами, дослідники зазначають те, що найважливішими з-поміж чинників становлення національного характеру є: ціннісні орієнтації, світогляд представників певного народу, які сформувались у певних історичних умовах їхнього життя.

Перші спроби дати аналіз психологічним особливостям українців як нації були здійснені ще в 18-19 столітті в працях М. Костомарова, В. Липинського та інших. Український психолог, філософ, мовознавець і літературознавець Я.Я. Ярема у статті «Українська духовність в її культурно-історичних виявах», виклав своє бачення специфіки психології представників українського народу. Теоретик української національної ідеї наголошує на недостатності екстраверсивних рис темпераменту у населення етнічних українських територій. Він певен, що цивілізація твориться насамперед екстравертами, а культура — навпаки — переважно інтровертами. Аналізуючи темперамент відомих постатей української історії, в образах яких втілений дух української нації дослідник виявляє перевагу інтроверсійних характеристик над екстраверсійними, що вже можна вважати однією із психологічних особливостей української нації.

Я. Ярема наголошує, що психологічні риси українського національного характеру більш сприяли насамперед культуротворенню. Отже, серед психологічних особливостей української нації дослідник виділив: «інтроверсійну спрямованість, що проявляється в осередку уваги — на внутрішньому світові; культі духовності; прагнення до ідеалу моральної доброти - моралізм; скептицизм щодо сили інтелекту та його вартості, недооцінювання зовнішньої культури (техніки, економіки, освіти, політично-суспільної організації) й активності назовні; переоцінювання сили й вартості

почуттів (емоціоналізм); перевагу емоційних проявів над інтелектом і волею» [25].

Українці, як нація, мають багато спільних рис з іншими народами, що досягли високого рівня соціально-культурного розвитку. Проте, серед інших народів українці виділяються своєрідним способом сприйняття світу, що обумовлено як географічним положенням, так і їхньою унікальною історичною долею. Україна, яка знаходиться на перетині двох світів і не має природних кордонів для захисту, постійно відчувала вплив інших культур, які намагаються поглинути її в рамках своїх геополітичних амбіцій. Розташування України як буферної зони між країнами сформувало, за словами В. Короленка, особливий національний характер українців - вольовий та бойовий, а також особливу політику, яка робила Україну по черзі підконтрольною то одній, то іншій ворожим сусідам. Ця ситуація спричинила розвиток такої риси, як адаптивність і пристосування, в українському національному менталітеті. Українці готові пристосуватися до будь-яких умов, в які їх кине доля.

Греко-візантійське християнство, яке має властивості інтроверсії та внутрішнього спрямування, разом із численними національними катастрофами, століттями чужоземного гноблення та відсутністю державності, сприяло формуванню українського характеру, який проявляється у замкненості, підозрілості до інших, включаючи своїх співвітчизників, а особливо до влади, яка часто представляла загарбників. Одним з наслідків тривалої відсутності державності є комплекс меншовартості, який і сьогодні перешкоджає розвитку самостійної української держави.

Український характер, з його інтровертованістю та унікальною культурою, став своєрідним захисним механізмом, який не дозволив українцям розчинитися у культурі поневолювачів. Видатні українські дослідники зазначали, що українцю притаманне почуття індивідуалізму, інколи досягаючи асоціального егоцентризму. Центральне значення приділялося особистому індивідуальному світу, що призводило до переваги

власних інтересів перед громадськими, що, очевидно, не сприяло процесу формування держави.

Більшість дослідників, які працювали як у минулому, так і сьогодні, виділяють такі типові риси українського національного характеру:

- Демократичність: українці відзначаються своєю прагненням до рівності і справедливості.
- Волелюбство: українці мають сильне почуття свободи та незалежності.
- Емоційність: це проявляється в музичності українців і їхній зв'язку з природою.
- Культ родини та жінки: українці віддають велике значення сімейним цінностям та ролі жінки в суспільстві.
- Релігійність: релігія має важливе місце в українському житті та культурі.
- Толерантність до інших народів: українці відзначаються відкритістю і повагою до інших культур і народів.
- Працьовитість: українці мають усвідомлення цінності праці та радіють її результатам.
- Гостинність: українці відомі своєю гостинністю та здатністю гостинно приймати гостей.

Ці риси складають унікальний український національний характер, який розрізняється від інших націй і відображає багатство української культури та способу життя.

Висловлення більшості дослідників свідчить про поширену психологічну особливість українців - інтровертованість. Ця риса проявляється у спрямованості на внутрішній світ, на вирішення проблем власного соціуму. Тому в українському суспільстві велику роль відіграють сім'я та найближча громада, їм приділяється особлива цінність. Інтровертованість також проявляється у миролюбності та відсутності схильності до агресії та насильства, а також у фокусуванні на власній внутрішній свободі. Ця певна закритість перед зовнішнім світом спонукає до особистісної стриманості, витривалості та наполегливості у досягненні мети.

Майже всі дослідники констатують, що українці характеризуються індивідуалізмом, що є особливою рисою характеру. Однак, цей індивідуалізм може мати небезпечні наслідки, такі як схильність до непокори та відмови визнавати будь-яку владу. Ця риса властива як окремій особі, так і етнічній групі українців. Важливим аспектом цього індивідуалізму є здатність до саморегуляції, що може розглядатися як рівень самостійності та розвитку самосвідомості протягом життя. Крім того, ще одна домінуюча риса українського національного характеру - це його емоційність. Дослідники вказують на підвищену чутливість української душі, її вразливість та схильність до образень, що відображається у менш сильній вольовій регуляції. В українців спостерігається підвищена чутливість до оточуючого середовища, включаючи взаємини з іншими людьми, що іноді поєднується з певною амбіційністю. Багато дослідників вказують на недостатню розвиненість соціальної волі українців. Український характер відрізняється підвищеною емоційністю, споглядальністю і мрійливістю, що часто призводить до недосягнення або неповної реалізації поставлених цілей. Недостатня вольова регуляція також проявляється у рисі характеру українців, такій як упертість, що часто розглядається в дослідженнях. Ця особливість проявляється у прагненні діяти власним способом, незважаючи на розумні докази або поради.

Отже, психологічні особливості національної самосвідомості особистості ми розглянемо в площині відповідності психологічних особливостей цілої нації та окремої особистості. Ми припускаємо, що рівень національної самосвідомості особистості буде визначати факт перетину психологічних особливостей української нації в цілому і її окремого представника (відповідно до визначення національної самосвідомості особистості, яка формується на фундаменті психологічних особливостей національної групи із якою особистість себе ідентифікує). Імовірно, психологічні особливості національної самосвідомості особистості криються у збігах національних й особистісних психологічних характеристик, які

найяскравіше виявляються в особливостях характеру, темпераменту, специфічних особливостях спрямованості (моральних переконаннях, ціннісних орієнтаціях, поглядах, ідеалах). Серед психологічних характеристик українців як нації дослідники виділяють такі риси характеру нації як: емоційність та її перевагу над значенням інтелекту та волі, виражений індивідуалізм, скептицизм – недооцінювання зовнішньої культури й значення активності назовні, пристосованість й підпорядкованість, недооцінювання зовнішньої культури (техніки, економіки, освіти, політично-суспільної організації) й активності назовні; пряmolінійність й такі цінності нації як моралізм, високу духовність, ідеалізм, гумор, перевагу духовного над матеріалістичним.

Висновки до першого розділу

Отже, у своєму дослідженні ми створили синтезоване визначення національної самосвідомості як саморефлексивного рівня національної свідомості (Т.М. Бойко), системи уявлень індивіда про себе як представника певної нації (О.С. Баронін і М.Й. Боришевський), сукупності національно релевантних елементів (В.В. Борисов), динамічної якості, процесу усвідомлення своєї національної належності (М.О. Давидюк і Н.О. Євдокимова). Ці підходи розкривають різні аспекти національної самосвідомості особистості і допомагають розуміти її сутність з різних сторін найбільш повно та вичерпно. Отже, національна самосвідомість – це прояв суспільної свідомості, психічний стан усвідомлення та оцінки людиною чи цілою нацією себе як носія національних цінностей, які сформувалися в системі конкретної спільноти в ході історії; це оцінка власної самореалізації та виконання ролі суб'єкта соціальної діяльності, який має на меті самоствердження, здобуття власного місця серед інших націй і залучення до процесу цивілізаційного розвитку всього людства загалом [20].

З'ясовано, що найбільш сенситивним віком для становлення національної самосвідомості є, переважно, старший юнацький вік, якому відповідає період студентства. У період навчання у закладі вищої освіти національна самосвідомість молодшої людини розширює систему її уявлень про світ, зміцнює її місце в ньому. Цей фактор став головною причиною підбору вибірки для проведення дослідження.

Під час аналізу наукових праць за обраною темою, було помічено, що більшість дослідників використовують терміни "етнос" та "нація" як взаємозамінні. Різниця цих термінів залежить від обставин їхнього використання: ми у своєму дослідженні ототожнюємо ці поняття з огляду на етнічну й національну приналежності вибірки нашого емпіричного дослідження, де національність у 100% випадків співпадає з етнічною належністю.

Психологічні особливості національної самосвідомості особистості ми розглянемо в площині відповідності психологічних особливостей цілої нації та окремої особистості. Рівень національної самосвідомості особистості імовірно буде визначати факт перетину психологічних особливостей української нації та її окремого представника (відповідно до визначення національної самосвідомості особистості, яка формується на фундаменті психологічних особливостей національної групи із якою особистість себе ідентифікує). Серед психологічних особливостей українців як нації виділяють інтровертовану спрямованість, емоційність, зниження значення інтелекту та волі, недооцінювання зовнішньої культури й значення активності назовні, індивідуалізм, що часто межує з егоїзмом, пристосованість й підпорядкованість, чутливість, пряmolінійність й такі цінності нації як моралізм, високу духовність, ідеалізм, гумор, перевагу духовного над матеріалістичним.

У результаті проведення теоретичного аналізу літератури за темою «Психологічні особливості національної самосвідомості», ми сформувавши підґрунтя для проведення емпіричного дослідження. Отже, ми прагнемо перевірити гіпотезу щодо наявності зв'язку між загальним рівнем національної самосвідомості особистості, етнічної ідентичності та особистісних характеристик особистості, трактуючи етнічну ідентичність та особистісні характеристики, як психологічні особливості національної самосвідомості особистості.

РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Організація та методики дослідження психологічних особливостей національної самосвідомості особистості.

З метою виявлення психологічних особливостей національної самосвідомості особистості нами було здійснене емпіричне дослідження на вибірці респондентів студентського віку у кількості 58 осіб. Приналежність респондентів до певної статі, вікового діапазону, рівня освіти, нації та етносу відображено у табл. 2.1.1

Таблиця 2.1.1

Анкетні дані: стать, вік, рівень освіти, нація та етнос респондентів

Критерій	Варіативність	Відсоток
Стать	Чоловіча	33 %
	Жіноча	67 %
Вік	18-19 років	26 %
	20-21 рік	52 %
	22-23 роки	12 %
	24-25 років	10 %
Рівень освіти	Середня	14 %
	Незакінчена вища	62 %
	Закінчена вища	24 %
Національна приналежність	Українка/українець	100 %
Етнічна приналежність	Українська	100 %

Вибірку для нашого емпіричного дослідження склали 58 осіб у статевому співвідношенні 33% чоловіків та 67% жінок. Віковий діапазон респондентів лежав в межах 18-25 років: 26% респондентів 18-19 років, 52% респондентів 20-21 рік, 12% респондентів 22-23 роки, 10% респондентів 24-25 років. Збір даних щодо рівня освіти респондентів засвідчив наступні

показники: 14% мають закінчену середню освіту, 62% - незакінчену вищу, 24% - закінчену вищу освіту. Також за критерієм національної та етнічної приналежності респондентів ми отримали 100% показники належності опитуваних до української нації та етносу (власне це й дало нам можливість ототожнення цих понять з огляду на теоретично обґрунтовану змістову спільність).

Емпіричне дослідження проводилося у декілька етапів:

1. Моделювання дослідження. На першому етапі ми здійснили підбір психодіагностичних методик для проведення емпіричного дослідження, та критеріїв для математичної обробки даних. Отже, для проведення емпіричної частини дослідження ми використали наступні психодіагностичні методики:
 - Опитувальник «Національна самосвідомість українця» (Король Л.Д.);
 - Опитувальник «Типи етнічної ідентичності» (Г.У. Солдатова, С.В. Рижова);
 - Опитувальник Р. Кеттелла 16-ФО-187-А.
 - Для математичної обробки даних ми використали U-критерій Манна-Уїтні та коефіцієнт кореляції Пірсона для знаходження кореляційних зв'язків між двома змінними.
2. Організація та проведення дослідження. Питання всіх трьох вищезазначених діагностичних методик були внесені в програму Google forms для подальшої мережевої онлайн розсилки. Не називаючи діагностичного спрямування жодної з методик задля запобігання надання соціально-схвальних відповідей, до кожного інструмента додавалася інструкція проходження опитувальника. Всі відповіді кожного окремого респондента автоматично фіксувалися в таблиці первинних результатів.
3. Обробка результатів емпіричного дослідження. Була проведена первинна обробка відповідей респондентів за кожною окремою

методикою дослідження. Підрахунок результатів здійснювався в Google таблицях та був автоматизований завдяки математичним формулам. Далі проводилось представлення отриманих результатів у вигляді графіків, таблиць, діаграм. Виявлення ж кореляційних зв'язків між шкалами проводилось за допомогою критеріїв математичної обробки даних в програмі SPSS.

4. Інтерпретація та оформлення отриманих результатів. На цьому етапі ми здійснили письмову інтерпретацію отриманих результатів за кожною з діагностичних методик. Всі статистично значимі показники були інтерпретовані згідно опису шкал, використаних у методиках.

Описи психодіагностичних методик

З метою визначення загального рівня національної самосвідомості респондентів ми використали Опитувальник “Національна самосвідомість українця” (авторства Король Л.Д.). (див. Додаток А). Цей опитувальник складався з 35 питань за наявності можливих варіантів відповіді так/ні. Згідно з ключем опитувальника, кожен респондент міг набрати загальну кількість балів в діапазоні від 1 до 27 балів, що діагностувало низький, середній або ж високий рівень розвитку національної самосвідомості.

З метою визначення типу етнічної ідентичності ми використали Опитувальник «Типи етнічної ідентичності» (авторства Г.У. Солдатова, С.В. Рижова) (див. Додаток В). Методика зазначає наявність 6 типів ідентичності, які можуть проявлятися з різною якістю і ступенем виразності щодо етнічної толерантності. Ці типи були виділені на основі шкали етноцентризму, яка охоплює весь спектр від "заперечення" ідентичності, коли спостерігається негативне ставлення і неприйняття власної етнічної групи, до національного фанатизму - найвищого рівня нетерпимості і негативного ставлення до інших етнічних груп. Опитувальник містив 30 питань, розподілених на шість шкал, які відповідають наступним типам етнічної ідентичності: етніцизм, етнічна індиферентність, норма (позитивна етнічна ідентичність), етнотероризм, етноізоляціонізм, етнофанатизм. Відповідно,

найбільша кількість балів за однією чи декількома шкалами одного окремого респондента свідчить про переважаючий/переважаючі типи етнічної ідентичності.

З метою визначення характерних рис окремої особистості ми використали Опитувальник Р. Кеттелла 16-ФО-187-А (див. Додаток С). Методика містить 187 питань: 3 “буферних” і по 20-26 запитань до кожного з 16-ти вимірюваних факторів – характерних рис особистості.

В опитувальнику Р. Кеттелла вимірюються наступні первинні фактори:

1. Фактор А: «замкнутість-товариськість». Визначає рівень замкнутості або, навпаки, товариськості людини.
2. Фактор В: «інтелект». Вимірює рівень оперативності мислення індивіда і загальний рівень ерудиції, властивий йому.
3. Фактор С: «емоційна нестабільність-емоційна стабільність». Визначає здатність особистості бути врівноваженою в емоційному плані в ситуаціях стресу та фрустрації.
4. Фактор Е: «підпорядкованість-домінантність». Визначає рівень доміантності або схильність респондента підкорятися волі іншого.
5. Фактор F: «стриманість-експресивність». Визначає досліджуваного, як стриману або експресивну людину.
6. Фактор G: «низька нормативність поведінки-висока нормативність поведінки». Демонструє наскільки індивід схильний у своїй поведінці дотримуватися соціальних правил.
7. Фактор Н: «боязкість-сміливість». Вимірює активність особистості у взаємодії з іншими людьми.
8. Фактор І: «жорсткість-чутливість». Свідчить про розвиток чуттєвої сфери людини, домінування романтичного або ж розважливого, логічного і жорсткого.
9. Фактор L: «довірливість-підозрілість». Вимірює рівень довіри респондента до навколишнього середовища, людей.

10. Фактор М: «практичність-мрійливість». Людина з розвиненим фактором має жваву уяву і схильна до мрійництва. Протилежністю їй є практичний, розсудливий і врівноважений індивід.
11. Фактор N: «прямолінійність-дипломатичність». Демонструє характерну для особистості модель взаємодії з оточуючими людьми.
12. Фактор O: «спокій-тривожність». Вимірює рівень спокою і тривожності респондента – суб'єктивне сприйняття навколишнього середовища як безпечного чи загрозливого.

Вторинні фактори

1. Q1: «консерватизм-радикалізм». Свідчить про догматичність, або новаторські правила особистості.
2. Q2: «конформізм-нонконформізм». Демонструє те, наскільки людина піддається впливу інших при прийнятті рішень.
3. Q3: «низький самоконтроль-високий самоконтроль». Свідчить про рівень контролю особистістю власних емоцій у стресовій ситуації, про швидкість реакції, її обдуманість чи рефлексивність.
4. Q4: «розслаблення – напруженість». Характеризує ступінь розслаблення або напруженості, присутніх в поведінці індивіда, що викликаний певним рівнем фрустрованості.

Для обробки одержаних результатів емпіричного дослідження було використано такі методи математичної обробки:

- U-критерій Манна-Уїтні, призначений для оцінки розходжень між двома вибірками за рівнем будь-якої, кількісно виміряної ознаки, та коефіцієнт кореляції Пірсона для виявлення сили та напрямку кореляційного зв'язку між двома ознаками.

2.2. Аналіз та інтерпретація дослідження психологічних особливостей національної самосвідомості особистості

На етапі емпіричного дослідження було проведено дослідження психологічних особливостей національної самосвідомості особистості за допомогою таких методик: Опитувальник «Національна самосвідомість українця» (Король Л.Д.); Опитувальник «Типи етнічної ідентичності» (Г.У. Солдатова, С.В. Рижова); Опитувальник Р. Кеттелла 16-ФО-187-А. Одержані результати дослідження наведено в Додатках Г, Д.

Проведемо аналіз одержаних результатів, для зручності сприйняття відобразимо дані у вигляді діаграми. Для початку проаналізуємо дані, одержані за допомогою опитувальника «Національна самосвідомість українця» (Король Л.Д.), які ми відобразили в формі Рис. 2.2.1.

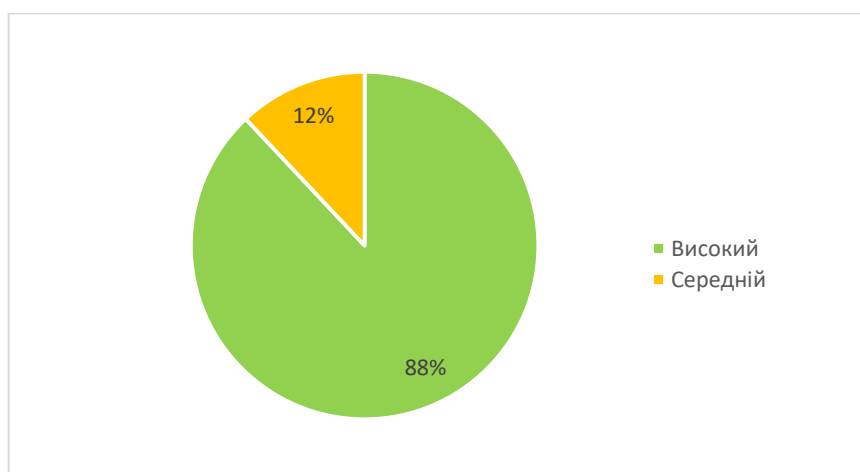

Рис. 2.2.1. Відсотковий розподіл результатів за рівнями національної самосвідомості (методика Король Л.Д.)

Згідно результатів щодо визначення загального рівня національної самосвідомості за опитувальником «Національна самосвідомість українця» (авторства Л.Д. Король) ми бачимо, що 88% опитуваних володіють високим рівнем прояву національної самосвідомості, глибоким розумінням власної національної належності та гордістю за своє національне (етнічне)

походження, відчують себе частиною власного народу, цінують історію, культуру та продовжують традиції української нації. Середній рівень розвитку національної самосвідомості був виявлений у 12% досліджуваних, що свідчить про варіювання від помірної інтересу щодо питання власної національної ідентичності до відсутності інтенсивного почуття спільності зі своєю нацією (етносом); такі люди можуть проявляти певний поверхневий інтерес до своєї культури та традицій, та не заглиблюватись в нього. Низький рівень національної самосвідомості серед респондентів виявлений не був, а отже 0% опитуваних проявляють повну відсутність інтересу та недбалість щодо власної нації та власної національної ідентичності.

Наступними проаналізуємо результати опитувальника «Типи етнічної ідентичності» (Г.У. Солдатова, С.В. Рижова), для зручності сприйняття відобразимо дані у вигляді діаграми (Рис. 2.2.2).

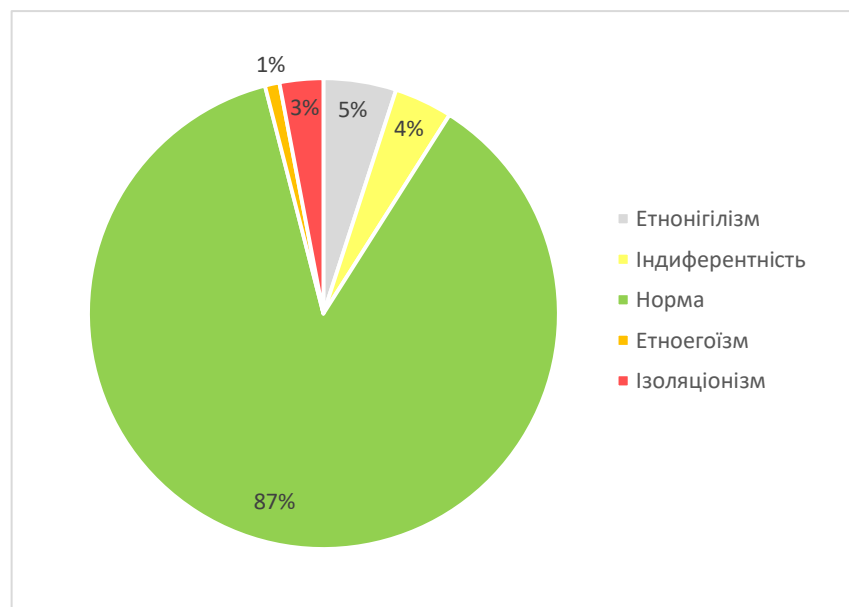

Рис. 2.2.2. Переважаючі типи етнічної ідентичності за методикою (Г.У. Солдатова, С.В. Рижова).

За результатами аналізу опитувальника «Типи етнічної ідентичності» (Г.У. Солдатова, С.В. Рижова) ми виявили наявність п'яти з шести типів прояву етнічної ідентичності серед досліджуваних. 87% за своїм типом

етнічної ідентичності знаходиться в межах норми, тобто має позитивну етнічну (національну) ідентичність, що свідчить про позитивне ставлення як до свого власного народу, так і до інших. 13% опитуваних мають інші типи етнічної ідентичності, що виходять за рамки норми. Таким чином, 5 % респондентів характеризує поняття етнотілізму – відходу від своєї етнічної групи та небажання ідентифікації ні з якою іншою, критерій ідентифікації за етнічною (національною) приналежністю повністю відкидається і не є значимим; у 4% досліджуваних виявлено індивідуальний тип етнічної ідентичності, що свідчить про деяку байдужість та відсутність стійкого інтересу до власної етнічної ідентичності, такі люди не відчувають сильного зв'язку зі своєю етнічною групою; 1% респондентів характеризує етнотілізм – тип етнічної ідентичності, що свідчить про наявність роздратованості, напруженості та нетерпимості в спілкуванні з представниками інших етнічних (національних) груп одночасно зі стійкою прив'язкою до своєї; ізоляціонізм, як тип етнічної ідентичності наявний у 3% респондентів та свідчить про наявність переконання щодо переваги своєї етнічної групи над іншими та необхідності очищення культурного простору свого народу від чужорідного сміття. Тип етнічної ідентичності – етнотілізм виявленим серед опитуваних не був.

Наступними проаналізуємо результати отримані за опитувальником Кетелла 16-ФО-187-А, для зручності сприйняття відобразимо дані у таблиці (табл. 2.2.1).

Таблиця 2.2.1

**Відсотковий розподіл результатів за 16-факторним опитувальником
Кетелла 16-ФО-187-А (фактори першого порядку)**

Фактор	Відсоткові результати за вираженістю рівнів прояву				
	Низький	Нижче середнього	Середній	Вище середнього	Високий
Фактор А: Товариськість/замкнутість	8%	17%	48%	17%	10%
Фактор В: Високий/низький інтелект	12%	23%	24%	17%	24%
Фактор С: Емоційна стійкість/нестійкість	5%	10%	55%	16%	14%
Фактор Е: Домінантність/ підпорядкованість	15%	12%	59%	12%	2%
Фактор F: Експресивність/стриманість	9%	10%	53%	16%	12%
Фактор G: Нормативність поведінки висока/низька	10%	12%	54%	17%	7%
Фактор Н: Сміливість/ боязкість	12%	10%	43%	21%	14%
Фактор І: Чутливість/ жорсткість	10%	9%	52%	14%	15%
Фактор L: Підозрілість/ довірливість	21%	17%	36%	17%	9%
Фактор М: Мрійливість/ практичність	19%	17%	46%	9%	9%
Фактор N: Дипломатичність/ прямолінійність	2%	8%	45%	12%	33%
Фактор О: Тривожність/ спокій	9%	15%	55%	12%	9%
Фактор Q1: Радикалізм/консерватизм	27%	26%	40%	2%	5%
Фактор Q2: Нонконформізм/конформізм	3%	5%	59%	17%	16%
Фактор Q3: Самоконтроль високий/низький	2%	12%	57%	12%	17%
Фактор Q4: Напруженість/розслабленість	17%	31%	43%	5%	4%

Провівши аналіз особистісних характеристик респондентів за психодіагностичною методикою опитувальник Кетелла 16-ФО-187-А, ми отримали відсоткові результати рівнів вираженості усіх 16-ти особистісних факторів.

Починаючи з першого фактору А: товариськість/замкнутість варто зазначити, що більшість респондентів характеризує середній рівень оцінок прояву фактора – 48%; 25% респондентів мають показники на низькому рівні

та нижче середнього, що свідчить про млявість афекту та відсутність жвавих емоцій, жорстокість та формальність у взаємодії з оточуючими, про більшу цікавість до світу речей, а не людей; 27% опитуваних мають високі та вище середнього оцінки за цим фактором – у спілкуванні такі люди є природними та невимушеними, мають характерні яскраві емоційні прояви, активні у міжособистісному спілкуванні. Якщо сприймати середній рівень вираженості як нейтральний та орієнтуватися лише на показники високого та низького рівнів, то високий рівень прояву товарищкості більш характерний для даної вибірки, що підтверджує гіпотезу науковців про таку ж характерну рису українців як нації.

За фактором В: високий/низький інтелект маємо наступні результати: 35% респондентів мають низький рівень прояву фактору та нижче середнього, це свідчить про схильність до повільного засвоювання нової інформації, конкретність та буквальність її сприйняття; 24% мають середній рівень прояву фактору інтелекту; 41% - високий та вище середнього – такі люди швидко засвоюють нову інформацію та здатні до високого темпу навчання. Згідно припущень деяких науковців українці вважаються нацією більш орієнтованою на чуттєве переживання подій, аніж на їхнє осмислення, що передбачає собою низьку здатність до інтелектуальної діяльності. Цей факт вибірка нашого дослідження спростовує.

За фактором С: емоційна стійкість/нестійкість: 15% респондентів мають низький рівень прояву фактору та нижче середнього, це свідчить про невміння контролювати власні емоції та імпульсивні потяги; коливання настрою, уникання реальності через можливість фрустрації; 55% мають середній рівень прояву фактору емоційної стійкості/нестійкості; 30% - високий та вище середнього – такі люди емоційно зрілі, постійні у своїх планах, впевнені у собі, не піддаються коливанням настрою та успішно витримують власні важкі емоції, спричинені навколишньою ситуацією. Отже, за результатами вираженості цього фактору, українці дійсно є емоційно-стійкою нацією, що

дозволяє їм контролювати власні емоції навіть за наявності тяжких життєвих обставин.

За фактором Е: домінантність/ підпорядкованість: 27% респондентів мають низький та нижче середнього рівні прояву, це свідчить про потребу підкорятися сильнішому, невміння відстоювати свою точку зору, добровільний поступ власними інтересами та залежність від інших; 59% мають середній рівень прояву фактору емоційної стійкості/нестійкості; 14% характеризує осіб владних, що прагнуть самостійності, ігнорують певні соціальні умовності та авторитети, агресивно відстоюють свої права на самостійний вибір. Згідно шкали домінантності/підпорядкованості твердження про українців як про націю, яка більше прагне підпорядкованості теж підтвердилося, рахуючи середній рівень прояву як нейтральний.

За фактором F: експресивність/стриманість: 19% респондентів мають низький, нижче середнього рівні прояву, це свідчить про стриманість та схильність ускладнювати прості речі, обережність та серйозність у взаємодії з чимось до того невідомим; 53% мають середній рівень прояву фактору; 28% - високий та вище середнього – такі люди легко сприймають життя без непотрібних ускладнень, жваві та бадьорі, активні, безтурботні, оптимістичні. Результати за даною шкалою свідчать про перевагу експресивності над стриманістю в українців як нації, спираючись на вибірку нашого дослідження.

За фактором G: нормативність поведінки висока/низька: 22% респондентів мають низький та нижче середнього рівні прояву, це свідчить про схильність до мінливості та здатність швидко кидати почату справу, байдуже ставлення до виконання суспільних вимог, зневагу до моральних цінностей; 54% мають середній рівень прояву; 24% - високий та вище середнього – свідчить про сумлінність, відповідальність та дисциплінованість особи, вірність своїм переконанням та ретельність у виконанні будь-якої справи.

За фактором H: сміливість/ боязкість: 22% респондентів мають низький, нижче середнього рівні прояву, це свідчить про гіперчутливість нервової

системи, яка проявляється в гострій реакції на найменшу загрозу збоку, невпевненість у собі, повільність та стриманість у прояві почуттів; 43% мають середній рівень прояву фактору; 35% - високий та вище середнього – свідчить про потяг до ризику та гострих відчуттів, вільне та природне встановлення соціальних контактів, вміння владнати будь-які непередбачувані труднощі. Ці результати підтверджують таку характерну рису українців як нації, як сміливість та схильність до ризику, їх перевагу над боязливістю.

За фактором I: чутливість/ жорсткість: 19% респондентів мають низький, нижче середнього рівні прояву, це свідчить про практичність та реалістичний погляд на життя, суворість у поглядах та переконаннях, логічність мислення та спростування важливості відчуттів; 52% мають середній рівень прояву фактору; 29% - високий та вище середнього – такі люди витончені та м'які, мають образне сприйняття світу, постійно прагнуть нових вражень, мають добре розвинену уяву та естетичний смак. Згідно отриманих результатів можна говорити про більшу вираженість чутливості в українців як нації, аніж жорстості, що підтверджує теоретичні гіпотези зазначених в теоретичній частині роботи дослідників.

За фактором L: підозрілість/ довірливість: 38% респондентів мають низький та нижче середнього рівні прояву, це свідчить про високу довіру до навколишнього світу, такі люди проявляють щиру цікавість й турботу до інших, веселі та незазадрісні; 36% мають середній рівень прояву фактору; 26% - високий та вище середнього – свідчить про упередженість у ставленні до оточуючих, піклування лише про власні інтереси та заздрість успіхам інших. Ці результати свідчать про більшу вираженість довіри до світу та щирість по відношенню до інших, що знову таки підтверджує дану характеристику як національну.

За фактором M: мрійливість/ практичність: 36% респондентів мають низький та нижче середнього рівні прояву, це свідчить про врівноваженість та розсудливість, дорослість у вчинках та поглядах на життя, практичний підхід до серйозних життєвих ситуацій; 46% мають середній рівень прояву фактору;

18% - високий та вище середнього – свідчить про розвинуту уяву та фантазію, відірваність від рутинних справ та обов'язків, орієнтацію лише на власні бажання. Твердження науковців про українців як націю мрійників, відірваних від реальності спростувалася, адже результати показали перевагу практичності над мрійливістю серед сформованої нами вибірки.

За фактором N: дипломатичність/ прямолінійність: 10% респондентів мають низький та нижче середнього рівні прояву, це свідчить про прямолінійність, грубість та нетактовність, відсутність вміння налагоджувати потрібні соціальні зв'язки для успішної взаємодії; 45% мають середній рівень прояву фактору; 45% - високий та вище середнього – свідчить про коректність та соціальну спритність, вміння раціонально мислити за будь-яких обставин, прораховуючи всі вигоди й втрати, вміння думати на перспективу. За результатами згідно цієї шкали українців більше характеризує дипломатичність у спілкуванні, що сприяє налагоджуванню соціальних зв'язків, а не прямолінійність, яку дослідники визначають як характерну особливість української нації.

За фактором O: тривожність/ спокій: 24% респондентів мають низький та нижче середнього рівні прояву, це свідчить про спокій, життєрадісність та задоволеність життям, здатність знайти щось цікаве у найбільш повсякденних справах; 55% мають середній рівень прояву фактору; 21% - високий та вище середнього – свідчить про тривожність та постійну стурбованість, недооцінювання цінності власної праці та сумніви щодо своїх здібностей. Результати показали незначну перевагу спокою як характерної особливості українців як нації над тривожністю.

За фактором Q1: радикалізм/консерватизм: 53% респондентів мають низький та нижче середнього рівні прояву, це свідчить про консервативність та неприйняття змін, сталість поглядів та переконань, неприйняття інших точок зору, схильність до моралізації та повчань; 40% мають середній рівень прояву фактору; 7% - високий та вище середнього – свідчить про критичне мислення та скептичне сприйняття авторитетів – їх для таких людей не існує,

адекватне сприйняття нових поглядів та ідей з щирим інтересом. Результати даної шкали підтверджують твердження про українців як націю упереджену по відношенню до зв'язків із зовнішнім світом.

За фактором Q2: нонконформізм/конформізм: 8% респондентів мають низький та нижче середнього рівні прояву, це свідчить про відсутність самостійності, нерішучість, залежність від групи, наявну потребу в порадах та орієнтації на думку більшості, пристосованість; 59% мають середній рівень прояву фактору; 33% - високий та вище середнього – свідчить про незалежність та ініціативність, свідоме прийняття рішень та несення самостійної відповідальності за них. Результати характеризують українців скоріше як націю відповідальних індивідуалістів, аніж колективістів.

За фактором Q3: самоконтроль високий/низький: 14% респондентів мають низький та нижче середнього рівні прояву, це свідчить про поганий самоконтроль власних бажань, хаотичність та неупорядкованість, розгубленість та відсутність організації; 57% мають середній рівень прояву фактору; 29% - високий та вище середнього – свідчить про усвідомлення суспільно прийнятних та бажаних норм поведінки та планове їх виконання, переймання про справлене власною громадською діяльністю враження на суспільство. Результати згідно цього фактору свідчать про перевагу високого рівня самоконтролю українців над низьким.

За фактором Q4: напруженість/розслабленість: 48% респондентів мають низький та нижче середнього рівні прояву, це свідчить про спокій та задоволення наявним станом речей, відсутність прагнень та бажань, легке сприйняття невдач і байдуже – перемог, незворушність; 43% мають середній рівень прояву фактору; 9% - високий та вище середнього – свідчить про активне незадоволення прагнень, збудження та напруження викликане бажанням реалізації планів, невміння відпочивати та відсторонятися від справ. Більша вираженість полюсу розслабленості також підтверджує теоретично визначені характерні особливості українців як нації.

З метою виявлення психологічних особливостей національної самосвідомості особистості ми використали U-критерій Манна-Уїтні. Для цього ми розділили досліджуваних на 2 групи методом квартиля. В групу 1 увійшли 25 % досліджуваних з найвищими показниками рівня національної самосвідомості, виявленого за допомогою опитувальника «Національна самосвідомість українця» (Король Л.Д.), в групу 2 – 25 % респондентів з найнижчими показниками. Результати див. табл. 2.2.2 та табл. 2.2.3

Таблиця 2.2.2

Статистично достовірні розбіжності результатів двох груп за методикою 16-факторний опитувальник Кетелла 16-ФО-187-А

Ranks				
	Self_consciousness	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Ethnonihilism	low_self_consciousness	15	20,17	302,50
	high_self_consciousness	15	10,83	162,50
	Total	30		
Indifference	low_self_consciousness	15	18,80	282,00
	high_self_consciousness	15	12,20	183,00
	Total	30		
Norm	low_self_consciousness	15	13,83	207,50
	high_self_consciousness	15	17,17	257,50
	Total	30		
Ethnoegoism	low_self_consciousness	15	16,63	249,50
	high_self_consciousness	15	14,37	215,50
	Total	30		
Isolationism	low_self_consciousness	15	15,97	239,50
	high_self_consciousness	15	15,03	225,50
	Total	30		
Fanaticism	low_self_consciousness	15	18,47	277,00
	high_self_consciousness	15	12,53	188,00
	Total	30		

Таблиця 2.2.2

Статистично достовірні розбіжності результатів двох груп за методикою «Типи етнічної ідентичності» (Г.У. Солдатова, С.В. Рижова)

Rankt				
Self consciousness		N	Mean Rank	Sum of Ranks
Sociability or closedness	low self consciousness	15	13,97	209,50
	high self consciousness	15	17,03	255,50
	Total	30		
High or low intelligence	low self consciousness	15	12,97	194,50
	high self consciousness	15	18,03	270,50
	Total	30		
Emotional stability or instability	low self consciousness	15	14,37	215,50
	high self consciousness	15	16,63	249,50
	Total	30		
Dominance or subordination	low self consciousness	15	15,80	237,00
	high self consciousness	15	15,20	228,00
	Total	30		
Expressiveness or restraint	low self consciousness	15	15,10	226,50
	high self consciousness	15	15,90	238,50
	Total	30		
High or low normativity of behavior	low self consciousness	15	11,27	169,00
	high self consciousness	15	19,73	296,00
	Total	30		
Courage or timidity	low self consciousness	15	13,23	198,50
	high self consciousness	15	17,77	266,50
	Total	30		
Sensitivity or hardness	low self consciousness	15	12,17	182,50
	high self consciousness	15	18,83	282,50
	Total	30		
Suspicion or credulity	low self consciousness	15	15,23	228,50
	high self consciousness	15	15,77	236,50
	Total	30		
Dreaminess or practicality	low self consciousness	15	15,57	233,50
	high self consciousness	15	15,43	231,50
	Total	30		
Diplomacy or directness	low self consciousness	15	16,33	245,00
	high self consciousness	15	14,67	220,00
	Total	30		
Anxiety or calmness	low self consciousness	15	15,90	238,50
	high self consciousness	15	15,10	226,50
	Total	30		
Radicalism or conservatism	low self consciousness	15	13,03	195,50
	high self consciousness	15	17,97	269,50
	Total	30		
Nonconformism or conformism	low self consciousness	15	14,20	213,00
	high self consciousness	15	16,80	252,00
	Total	30		
High or low self control	low self consciousness	15	13,70	205,50
	high self consciousness	15	17,30	259,50
	Total	30		
Tension or relaxation	low self consciousness	15	17,20	258,00
	high self consciousness	15	13,80	207,00
	Total	30		

Після здійснення відповідних обрахунків, ми одержали значення, які не потрапили до зони значимості. Критичні значення для $U_{кр} = 51$, $p \leq 0,01$; $U_{кр} = 64$, $p \leq 0,05$. (див. табл. 2.2.2).

Таблиця 2.2.2

Критичні значення для $U_{кр}$

U _{кр}	
p ≤ 0,01	p ≤ 0,05
51	64

Таким чином, статистично важливих розбіжностей між вибірками з найвищими показниками національної самосвідомості на найнижчими не виявлено. Такий результат можна пояснити особливостями вибірки, адже за результатами емпіричного дослідження ми не мали низького рівня національної самосвідомості взагалі. Імовірно, що високі та середні показники за рівнем національної самосвідомості спричинені фактором повномасштабної війни, яка посилила інтерес до вивчення національно-етнічної культури та традицій, активізувала потужний процес ідентифікації себе з власною національною спільнотою.

Наступним кроком дослідження було виявлення структурних зв'язків за допомогою кореляційного аналізу. Для визначення значущих зв'язків між рівнем національної самосвідомості, проявів типів етнічної ідентичності та особистісних факторів, ми скористались методом кореляції Пірсона.

Таблиця 2.2.3

Результати кореляційного аналізу між психологічними особливостями національної самосвідомості та рівнем її вираженості

		Self_consciousness
Self_consciousness	Pearson Correlation	1
	Sig. (2-tailed)	
	N	58
Ethnonihilism	Pearson Correlation	-,609**
	Sig. (2-tailed)	,000
	N	58
Indifference	Pearson Correlation	-,415**
	Sig. (2-tailed)	,001
	N	58
Norm	Pearson Correlation	,308*
	Sig. (2-tailed)	,019
	N	58
Ethnoegoism	Pearson Correlation	-,139
	Sig. (2-tailed)	,297
	N	58
Isolationism	Pearson Correlation	-,228
	Sig. (2-tailed)	,085
	N	58
Fanaticism	Pearson Correlation	-,289*
	Sig. (2-tailed)	,028
	N	58

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

A	B	C
Correlations		
		Self_consciousness
Sociability_or_closeness	Pearson Correlation	,189
	Sig. (2-tailed)	,155
	N	58
High_or_low_intelligence	Pearson Correlation	,314
	Sig. (2-tailed)	,016
	N	58
Emotional_stability_or_instability	Pearson Correlation	,020
	Sig. (2-tailed)	,880
	N	58
Dominance_or_subordination	Pearson Correlation	,028
	Sig. (2-tailed)	,833
	N	58
Expressiveness_or_restraint	Pearson Correlation	,033
	Sig. (2-tailed)	,805
	N	58
High_or_low_normativity_of_behavior	Pearson Correlation	,366**
	Sig. (2-tailed)	,005
	N	58
Courage_or_timidity	Pearson Correlation	,266
	Sig. (2-tailed)	,044
	N	58
Sensitivity_or_hardness	Pearson Correlation	,247
	Sig. (2-tailed)	,062
	N	58
Suspicion_or_credulity	Pearson Correlation	,015
	Sig. (2-tailed)	,910
	N	58
Dreaminess_or_practicality	Pearson Correlation	-,026
	Sig. (2-tailed)	,846
	N	58
Diplomacy_or_directness	Pearson Correlation	-,152
	Sig. (2-tailed)	,255
	N	58
Anxiety_or_calmness	Pearson Correlation	-,011
	Sig. (2-tailed)	,937
	N	58
Radicalism_or_conservatism	Pearson Correlation	,204
	Sig. (2-tailed)	,125
	N	58
Nonconformism_or_conformism	Pearson Correlation	,143
	Sig. (2-tailed)	,285
	N	58
High_or_low_self_control	Pearson Correlation	-,005
	Sig. (2-tailed)	,972
	N	58
Tension_or_relaxation	Pearson Correlation	,013
	Sig. (2-tailed)	,923
	N	58

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Отже, результати кореляції за критерієм Пірсона показали, що між рівнем національної самосвідомості та шкалою етнотолерантності існує статично значимий обернений зв'язок ($k = -0,609$ при $p < 0,01$). Що означає, чим більш розвиненою є національна самосвідомість, тим менше проявів етнотолерантності вони матимуть. І навпаки, недостатньо розвинена національна самосвідомість, що супроводжується відчуттям відсутності інтересу та недбалістю щодо власної нації та своєї національної ідентичності, корелює з високим рівнем етнотолерантності, що характеризується відходом від своєї етнічної групи та небажанням ідентифікації ні з якою іншою. Виявлений результат, імовірно, пояснюється діаметрально протилежним семантичним значенням змінних, за яким високий рівень національної самосвідомості є антонімічним по відношенню до значення етнотолерантності як вищої форми байдужості щодо національної приналежності.

Статично значимий обернений зв'язок виявлений між рівнем національної самосвідомості та шкалою етнічної індіферентності ($k = -0,415$ при $p < 0,01$). Це засвідчує те, що чим більш національно самосвідомою є особистість, тим менше проявів індіферентності, відсутності постійного інтересу та сильного зв'язку зі своєю етнічною групою, вона матиме. І навпаки: чим більше проявів етнічної індіферентності має особистість, тим менший рівень національної самосвідомості у неї спостерігатиметься. Пояснити це можна тією ж різницею семантичних значень, як і у випадку етнотолерантності, єдине, що етнічна індіферентність не є таким сильним вираженням нехтування фактом національної (етнічної) приналежності, як до прикладу етнотолерантність.

Статистично значимий прямий зв'язок також виявлено між національною самосвідомістю та позитивною етнічною ідентичністю – нормою ($k = 0,308$ при $p < 0,05$). Це означає, що чим більш національно самосвідомою є особистість, тим більш позитивною є її етнічна ідентичність, що проявляється у позитивному ставленні як до власного, так і до чужих народів і навпаки. Цей результат власне й підтверджує нашу гіпотезу про те,

що позитивна етнічна ідентичність сприяє високому рівню національної самосвідомості.

Статистично значимий обернений зв'язок виявлено між рівнем національної самосвідомості та показником ізоляціонізму ($k = -0,228$, при $p < 0,05$), що свідчить про те, що чим більш наявними є переконання щодо необхідності очищення культурного простору від впливу інших національних спільнот та загальної нетерпимості до них, тим нижчий рівень національної самосвідомості має індивід. І навпаки: чим вищий рівень національної самосвідомості має індивід, тим менше проявів ізоляціонізму він матиме. Це пояснюється тим, що високий рівень національної самосвідомості включає толерантне ставлення до інших народів та відкритість до здобутків їхньої культури, що ізоляціонізм у свою чергу свою вважає загрозою для процвітання власної нації.

Статистично значимий обернений зв'язок також було виявлено між рівнем національної самосвідомості та фанатизмом - готовністю до абсолютно будь-яких дій задля інтересів власної етнічної групи, впритул до чисток ($k = -0,289$, при $p = 0,05$). Це означає, що чим більш національно самосвідомою є особистість, тим менше проявів фанатизму стосовно власної нації вона матиме і навпаки: чим більше фанатичних поглядів та переконань має людина, тим меншим буде рівень їх національної самосвідомості. Пояснити це можна тим, що високий рівень національної самосвідомості передбачає толерантне ставлення й до інших національних спільнот, чому визначення фанатизму суперечить вкрай.

Кореляційний аналіз показав наявність позитивного статистично значимого зв'язку між рівнем національної самосвідомості та рівнем інтелекту ($k = 0,314$, при $p = 0,05$). Це свідчить про те, що високий рівень національної самосвідомості мають особи з високим рівнем інтелектуальних здібностей, які швидко засвоюють інформацію та розуміють причинно-наслідкові зв'язки. Ця кореляція є логічною і передбачуваною, адже національна самосвідомість вміщає в себе когнітивний компонент зокрема.

Але в той же час виявлена кореляція суперечить уявленням дослідників національного характеру українців, за якими високий рівень інтелекту не є визначальною рисою української нації.

Кореляційний аналіз показав наявність позитивного статистично значимого зв'язку між рівнем національної самосвідомості та рівнем нормативності поведінки ($k=0,366$, при $p= 0.05$). Це свідчить про те, що високий рівень національної самосвідомості мають особи з високою нормативністю поведінки - сумлінні, відповідальні та дисципліновані, вірні своїм переконанням та ретельні у виконанні будь-якої справи. І навпаки висока нормативність поведінки корелює з високим рівнем національної самосвідомості. Імовірно це пояснюється віковими особливостями нашої вибірки та їхнім сприйняттям національних норм поведінки як прийнятних та вартих дотримання, розумінням власної відповідальності в контексті рівня життя цілої нації.

Кореляційний аналіз показав наявність позитивного статистично значимого зв'язку між рівнем національної самосвідомості та сміливістю ($k=0,266$, при $p= 0.05$). Це свідчить про те, що високий рівень національної самосвідомості мають особи з потягом до ризику та гострих відчуттів, вільні та природні у встановленні соціальних контактів, готові до непередбачуваних труднощів. І навпаки боязкість сприяє низькому рівню національної самосвідомості. Імовірно, цей зв'язок пояснюється особливостями формування української нації, визнання та відстоювання існування якої завжди було завжди небезпечним для її представників, тому рівень національної самосвідомості й корелює із фактором сміливості.

Кореляційний аналіз показав наявність позитивного статистично значимого зв'язку між рівнем національної самосвідомості та чутливістю ($k=0,247$, при $p= 0.05$). Це свідчить про те, що високий рівень національної самосвідомості мають особи витончені та м'які, ті, що мають образне сприйняття світу, постійно прагнуть нових вражень, мають добре розвинену уяву та естетичний смак. Натомість жорсткі, практичні та реалістичні погляди

на життя корелюють з низьким рівнем національної самосвідомості. Кореляція даних показників так само підтверджує наше припущення про співпадіння особистісних й національних характеристик, як визначального фактору впливу на рівень національної самосвідомості.

Таким чином, проведене емпіричне дослідження частково підтвердило наше припущення щодо психологічних особливостей національної самосвідомості українців, зокрема те, що їй високому рівню сприяє позитивна етнічна ідентичність, а також високий рівень інтелекту, висока нормативність поведінки, сміливість, та чутливість як характерні ознаки, притаманні українському народу в цілому.

Висновки до другого розділу

Отже, ми здійснили аналіз психологічних особливостей національної самосвідомості, які ми виділили як точки перетину особистісних психологічних особливостей індивіда – представника певної національної спільноти та психологічних особливостей нації (етносу) в цілому. Додатково як психологічну особливість національної самосвідомості ми досліджували етнічну (національну) ідентичність, її типи в розрізі толерантного чи нетолерантного ставлення до інших народів й вплив такого ставлення на становлення національної самосвідомості українців.

Загалом, ми здійснили аналіз психологічних особливостей національної самосвідомості й виявили, що 88% опитуваних мають високий рівень національної самосвідомості – глибокого розуміння й інтересу до особливостей власного народу, розуміння свого місця в його житті, інші 12% мають середній рівень прояву національної самосвідомості – непостійні у прояві свого зацікавлення національними ідеями.

Щодо переважаючого типу етнічної ідентичності, 87% респондентів знаходяться в межах норми й мають позитивну етнічну (національну ідентичність) – позитивне ставлення як до свого народу, так і до інших, без крайнощів. Цей результат перегукується з відсотковою кількістю респондентів, що мають високий рівень національної самосвідомості. Межові й так звані «крайні» типи етнічної ідентичності, що варіюються від повного знецінення фактору національної ідентичності до фанатичної її цінності були виявлені лише у 13% опитуваних. Кореляційний аналіз статистично підтвердив що позитивна етнічна ідентифікація (норма) сприяє більш високому рівню національної самосвідомості. Натомість, той самий кореляційний аналіз виявив, що «крайні» типи етнічної ідентичності, такі як ізоляціонізм, фанатизм, які пропагують ідею відсторонення від чужого, зовнішнього світу та життя у власній етнічній (національній) бульбашці

сприяють зниженню рівня національної самосвідомості на рівні з етнотілізмом та етноіндиферентністю, які відкидають значущість етнічної приналежності як такої.

Аналізуючи особистісні особливості українців, ми виявили, що більшість показників-факторів знаходяться в межах середнього рівня прояву, тому висновки про вираженість того чи іншого характерного фактору серед вибірки ми робили на основі порівняння крайніх значень їх вираженості високих та низьких рівнів прояву. Отже серед характерних психологічних особливостей українців як нації ми знайшли підтвердження теоретичній гіпотезі про вираженість таких ознак як товариськість, емоційна стійкість, висока нормативність поведінки, сміливість у проявах, чутливість, довірливість (щирість), спокій (відсутність тривожності), консерватизм, розслабленість. Натомість у супереч теоретичним гіпотезам науковців, у представників вибірки свого дослідження ми виявили виражену експресивність, а не стриманість як мало би бути у відповідності до проаналізованої теоретичної інформації; так само практичність, а не мрійливість; дипломатичність, а не прямолінійність; нонконформізм та високий рівень самоконтролю. Імовірно такі результати пояснюються особливістю нинішніх умов життя респондентів та часовою різницею проведення емпіричного й теоретичного досліджень представниками наукової спільноти, які вивчали національний характер українців інших поколінь.

Також ми виявили, що чим вищим є рівень інтелектуальних здібностей особистості, нормативності поведінки, сміливості, та чутливості, тим вищим є рівень національної самосвідомості у конкретної особистості. Натомість не мають зв'язку з національною самосвідомістю такі фактори як: Фактор А: товариськість/замкнутість, фактор С: емоційна стійкість/нестійкість, фактор Е: домінантність/підпорядкованість, фактор F: експресивність/стриманість, фактор L: підозрілість/довірливість, фактор M: мрійливість/ практичність, фактор O: тривожність/спокій, фактор Q3: самоконтроль високий/низький, фактор Q4: напруженість/розслабленість.

ВИСНОВКИ

Отже, в результаті проведеної науково-дослідницької роботи нам вдалося:

1. Визначити сутність національної самосвідомості особистості як психологічного феномену, її структуру та функції.
 - Національна самосвідомість (згідно нашого синтезованого визначення) – це саморефлексивний рівень національної свідомості, система уявлень індивіда про себе як представника певної нації, сукупність національно релевантних елементів, динамічна якість, процесу усвідомлення своєї національної належності. Ці підходи розкривають різні аспекти національної самосвідомості особистості і допомагають розуміти її сутність з різних сторін найбільш повно та вичерпно.
 - Структуру національної самосвідомості ми трактуємо за В.В. Борисовим як сукупність наступних елементів: усвідомлення особливостей національної культури своєї нації; усвідомлення психологічних характеристик своєї нації; усвідомлення своєї тотожності зі своєю нацією; усвідомлення власних психологічних особливостей; усвідомлення себе як суб'єкта своєї національної спільноти; соціально-моральна самооцінка своєї національності, яка виникає у зв'язку і взаємодії всіх зазначених елементів, утворюючи певну єдність.
 - Функціонально самосвідомість визначається як головна ознака формування нації, охоплюючи свідомість про єдність у державно-територіальному, духовному, етнічному, історичному, психологічному та культурному аспектах, а також про її самобутність та неповторність. Подальший розвиток нації залежить від особливостей її національної самосвідомості. До

найважливіших функцій національної самосвідомості належать: рефлексивна, пізнавальна, консолідуюча та комунікативна.

2. Проаналізувати психологічні особливості національної самосвідомості особистості, серед яких ми виділили наступні: етнічну (національну) ідентичність, її тип з огляду на рівень прояву толерантності відносно інших національних груп; психологічні особливості особистості, що виражаються в темпераменті, характері та здібностях, у пізнавальній, емоційній, вольовій діяльності, потребах та інших процесах; психологічні особливості української нації (етносу). Щодо переважаючого типу етнічної ідентичності, 87% респондентів знаходяться в межах норми й мають позитивну етнічну (національну ідентичність) – позитивне ставлення як до свого народу, так і до інших, без крайнощів. Серед характерних психологічних особливостей українців як нації ми знайшли підтвердження теоретичній гіпотезі про вираженість таких ознак як товариськість, емоційна стійкість, висока нормативність поведінки, сміливість у проявах, чутливість, довірливість (щирість), спокій (відсутність тривожності), консерватизм, розслабленість.
3. Провести емпіричне дослідження щодо виявлення психологічних особливостей національної самосвідомості особистості, перевіряючи гіпотезу, що особливості національної самосвідомості особистості криються у збігах національних й особистісних психологічних характеристик, а також на основі впливу типу етнічної ідентичності враховуючи ступінь прояву толерантності до інших національних (етнічних спільнот).
4. Проаналізувати та проінтерпретувати отримані результати щодо виявлення психологічних особливостей національної самосвідомості особистості та виявили, що:

- чим вищим є рівень інтелектуальних здібностей особистості, нормативності поведінки, сміливості, та чутливості, тим вищим є рівень національної самосвідомості у конкретної особистості.
- позитивна етнічна ідентифікація (норма) сприяє більш високому рівню національної самосвідомості. Натомість, «крайні» типи етнічної ідентичності, такі як ізоляціонізм та фанатизм, етніонігілізм та індиферентність сприяють зниженню рівня національної самосвідомості.

Отже, очевидно, що наша гіпотеза з приводу визначення рівня національної самосвідомості фактом співпадіння психологічних характеристик окремої особистості й цілої нації підтвердилася лише частково. Та попри це, для достовірності твердження про виявлення психологічних особливостей національної самосвідомості українців варто провести додаткове дослідження тих самих виявлених особливостей на вибірках інших національних спільнот. Загалом ми досягли мети своєї дослідницької роботи та успішно виконали усі поставлені на її початку завдання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Балл Г.А. Категорії значення і смислу в аналізі соціальної поведінки / Г. А. Балл // Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні / ред. С. Д. 167 Максименко, В. Т. Циба, Ю. Ж. Шайгородський. – К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2003. – С. 61–67.
2. Березін А.М. Психологічні чинники генези національної самосвідомості особистості: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07/ Березін Андрій Миколайович. – К., 2002. – 208 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – 280 с.
4. Бойко С. М. Становлення і розвиток національної самосвідомості українського народу: ціннісний вимір : дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.12 / Світлана Миколаївна Бойко. –К., 2005. – 200 с.
5. Бойко С.М. Становлення і розвиток національної самосвідомості українського народу: ціннісний вимір: дис... канд. філос. наук: 09.00.12 / Центр українознавства Київського національного ун-ту ім. Тараса Шевченка. — К., 2005. — 200 арк.
6. Борисов В. В. Теоретико-методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді : дис. ... доктора пед. наук : спец. 13.00.07 / Вячеслав Вікторович Борисов. – Тернопіль, 2006. – 528 с.
7. Боришевський М. Й. Національна самосвідомість та ідентифікація громадян як чинник демократичних перетворень в українському суспільстві / М. Й. Боришевський // Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2003. – С. 138–144.

8. Боришевський М. Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості / М. Й. Боришевський. – К. : Беркут, 2000. – 63 с.
9. Гальперін П. Я. Вступ в психологію : Учб. посібник для вузів / П.Я. Гальперін. – М. : Книжковий дім «Університет», 1999. – 332с.
10. Горбунова В.В. Психологічні чинники формування етнічної свідомості у юнацькому віці: Дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Вікторія Валеріївна Горбунова. – К., 2003. – 266 с.
11. Євдокимова Н.О. Участь у скаутському русі як психологічна умова розвитку національної самосвідомості підлітків:автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Н.О. Євдокимова. – К., 2005. – 19 с.
12. Климчук В.О. Математичні методи у психології. Навчальний посібник для студентів психологічних спеціальностей. — К.: Освіта України. — 2009. — 288 с.
13. Львовчкіна А. М. Етнопсихологія: [навч. посіб.] / А. М. Львовчкіна. – К. : МАУП, 2002. – 144 с
14. Національна самосвідомість / К. В. Іващенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. – Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-71054>
15. Національна самосвідомість особистості: проблема визначення і діагностики [Електронний ресурс] / М.О. Давидюк// Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – 2007. – № 19. – С. 71-78. – Режим доступу до журн.: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nzvdpu/pp/2007_19/text%201/nacionalna%20samosvidomist.pdf
16. Нація / І. О. Кресіна, В. А. Явір // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський,

М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. – Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-71029>

17. Політологія. Навчально-методичний комплекс: Підручник / За ред. Ф. М. Кирилюка – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 704 с.

18. Словник української мови: в 11 томах. — Том 5, 1974. — Стор. 232. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/nacionaljnyj>

19. Снігур Л. А. Психологія становлення громадянськості особистості: дис. ... д-ра психол. наук: спец. 19.00.07 / Людмила Анатоліївна Снігур. – О., 2004. – 447 с.

20. Соколова В. Ф. Психологічні особливості розвитку національної самосвідомості студентської молоді засобами української літератури : дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / В. Ф. Соколова. – К., 2005. – 196 с.

21. Соколова В.Ф. Психологічні особливості розвитку національної самосвідомості студентської молоді засобами української літератури : дис. канд. психол. наук : 19.00.07/ Соколава Вікторія Федорівна; Херсон. держ. ун-т – Херсон, 2009. – 238 с.

22. Співак Л. М. Проблема співвідношення між феноменами «національна самосвідомість» та «етнічна самосвідомість» у психології / Л. М. Співак // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – Вип. 9. – С. 592-601

23. Співак Л. М. Специфіка змісту та структури національної самосвідомості особистості у психологічній науці / Л. М. Співак // Проблеми сучасної психології. – 2012. – № 1. – С. 73–77.

24. Шугай М. А. Психологічний аналіз розвитку національної рефлексії в процесі навчальної діяльності молодших школярів : дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / М. А. Шугай. – Острог, 2002. – 245 с.

25. Яким Ярема, д-р. Українська духовість в її культурно-історичних виявах // Перший український педагогічний конгрес 1935 р. (Перевидання Матеріалів Першого українського педагогічного конгресу, (1938). – Львів, накладом Товариства “Рідна школа”, 2008. – С. 17 — 84.

26. Fenigstein A., Scheier M. F., Buss A. H. (1975). Public and private self-consciousness: Assessment and theory. *Journal of Counselling and Clinical Psychology*, 43(4), 522–527. 10.1037/h0076760

27. Ghasemipour Y., Robinson J. A., Ghorbani N. (2013). Mindfulness and integrative self-knowledge: Relationships with health-related variables. *International Journal of Psychology*, 48(6), 1030–1037. doi: 10.1080/00207594.2013.763948

28. Grant A. M., Franklin J., Langford P. (2002). The Self-Reflection and Insight Scale: A new measure of private self-consciousness. *Social Behavior and Personality*, 30(8), 821–835. 10.2224/sbp.2002.30.8.821

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник “Національна самосвідомість українця” (Король Л.Д.)

Інструкція: підтримайте або заперечте запропоновані твердження. Якщо Ви погоджуєтеся з ними - відзначте варіант "Так", якщо не погоджуєтеся - варіант "Ні". Відповідайте настільки швидко та чесно, наскільки це можливо. Результати є конфіденційними.

№	Твердження	Відповідь	
1	Я готовий нести відповідальність перед державою за свої вчинки.	Так	Ні
2	За сприятливих умов я можу легко переїхати жити в іншу країну.	Так	Ні
3	Я цікавлюсь тим, чим українська культура відрізняється від інших культур світу.	Так	Ні
4	Думка про можливість посягання інших держав на незалежність України не викликає в мене негативних переживань.	Так	Ні
5	Я постійно дотримуюся звичаїв і обрядів українського народу.	Так	Ні
6	Мене не цікавить те, яку місію Україна виконує у світовій спільноті.	Так	Ні
7	Історична місія нації у світовій спільноті залежить не від діяльності кожного окремого українця, а від певної соціальної групи.	Так	Ні
8	Я легко відмовився б від тих потреб, які хоч незначною мірою, але суперечать національним цінностям.	Так	Ні
9	Я володію інформацією про досягнення української культури.	Так	Ні
10	Інформація про роль України в розвитку людства мені не цікава.	Так	Ні
11	Я маю уявлення про те, які національні меншини проживають на території України.	Так	Ні
12	Я ніколи не порушував загальноприйнятих норм моралі українського суспільства.	Так	Ні
13	Своєрідність і неповторність української культури викликають у мене почуття радості.	Так	Ні
14	Я не дотримуюсь законів України.	Так	Ні
15	Я завжди болісно переживаю невдачі кожного, хто є українцем.	Так	Ні
16	Я пишаюсь тим, що українська нація є частиною світової спільноти.	Так	Ні
17	Для визнання України у світі моя участь в її розвитку не є обов'язковою.	Так	Ні

18	Я досягаю своїх цілей не порушуючи в Україні норм моралі.	Так	Ні
19	Щоб бути українцем не потрібно знати українську мову.	Так	Ні
20	Ідея незалежності України - одна з детермінант патріотичного настрою.	Так	Ні
21	Я знаю про всі події, що відбуваються в Україні.	Так	Ні
22	Я переймаюсь проблемами українського народу.	Так	Ні
23	Я не відчуваю гордості і захоплення за досягнення України.	Так	Ні
24	Я поважаю українську культуру.	Так	Ні
25	Мене не цікавить роль України на політичній арені світу.	Так	Ні
26	Я прагну своїми діями показати, що я по праву можу вважатися громадянином України.	Так	Ні
27	Я знаю найдрібніші деталі історії України.	Так	Ні
28	Мені неприємно, коли про Україну відгукуються негативно.	Так	Ні
29	Я не відчуваю гордості за історичне минуле України.	Так	Ні
30	Я із задоволенням розмовляю українською мовою.	Так	Ні
31	Мої власні інтереси суперечать інтересам держави.	Так	Ні
32	Я знаю історію розвитку українських традицій.	Так	Ні
33	До всіх представників української нації я ставлюсь позитивно.	Так	Ні
34	Я знаю, які норми поведінки не є загальноприйнятими в українському суспільстві.	Так	Ні
35	У своєму мовленні я ніколи не вживаю “русизмів”, “полонізмів”.	Так	Ні

Опитувальник Р. Кеттелла 16-ФО-187-А

Інструкція: “Опитувальник містить висловлювання, які допоможуть зрозуміти деякі властивості Вашої особистості, Ваші погляди та інтереси. Вам пропонується визначити своє ставлення до кожного з наведених висловлювань, обравши один із трьох варіантів відповідей: а, б чи в. Занесіть свою відповідь до реєстраційного бланка, зробивши позначку у відповідному квадраті відповідного номера запитання.

1. Я добре зрозумів інструкцію цього опитувальника:
а) так; б) не впевнений; в) ні.
2. Я згоден щиро відповідати на питання:
а) так; б) не впевнений; в) ні.
3. Я хотів би мати дачу:
а) у поживавленому дачному селищі;
б) вибрав би дещо середнє;
в) у лісі, віддаленому від людської оселі.
4. Я можу знайти у себе досить сил, щоб справитися з життєвими труднощами:
а) завжди; б) досить часто; в) рідко.
5. При виді диких тварин мені стає дещо не по собі, навіть коли вони надійно зачинені у клітках:
а) вірно; б) не впевнений; в) невірно.
6. Я утримуюсь від критики людей і їх поглядів:
а) переважно; б) інколи; в) ні.
7. Я роблю людям різкі, критичні зауваження, якщо мені здається, що вони цього заслуговують:
а) переважно; б) інколи; в) ніколи.
8. Мені більш подобається класична, ніж естрадна музика:
а) вірно; б) не впевнений; в) невірно.
9. Якщо б я побачив двох сусідських дітей, які б'ються:
а) я дав би їм можливість самим з'ясувати свої стосунки;
б) не знаю, що б я зробив;
в) я постарався б розібратися у їхній суперечці.
10. На зборах і у компаніях:
а) я легко виходжу вперед;
б) вірно дещо середнє;
в) я волію триматися осторонь.
11. По-моєму, цікавіше бути:
а) інженером-конструктором;
б) не знаю чому віддати перевагу;
в) драматургом.
12. На вулиці я скоріше зупинюся, щоб подивитися, як працює художник, ніж буду спостерігати за вуличною сваркою:
а) так, це вірно; б) не впевнений; в) ні, не вірно.
13. Звичайно я спокійно переносю самовдоволених людей, навіть коли вони вихваляються чи іншим способом показують, що вони високої думки про себе:
а) так; б) дещо середнє; в) ні.
14. Якщо людина каже неправду, я майже завжди можу побачити це за виразом її обличчя:
а) так; б) скоріше щось середнє; в) ні.

15. Я вважаю, що найнуднішу повсякденну роботу завжди потрібно доводити до кінця, навіть коли здається, що в цьому немає необхідності:
а) згоден; б) не впевнений; в) не згоден.
16. Я хотів би взятися за роботу:
а) на якій можна заробити багато грошей, навіть якщо заробітки не постійні;
б) не знаю;
в) з постійним, середнім за розміром окладом.
17. Я говорю про свої почуття:
а) тільки у випадку необхідності;
б) вірно щось середнє;
в) охоче, коли випадає така можливість.
18. Іноді на мене знаходить почуття раптового страху чи невизначеного неспокою, сам не знаю від чого:
а) так; б) дещо середнє; в) ні.
19. Коли мене несправедливо критикують за те, у чому я не винен:
а) ніякого почуття вини у мене не виникає;
б) вірно щось середнє;
в) я все ж відчуваю себе трохи винним.
20. На роботі у мене буває більше непорозумінь з людьми, які:
а) відмовляються застосовувати сучасні методи роботи;
б) не знаю, що вибрати;
в) намагаюсь щось змінити в роботі, яка і так іде нормально.
21. Приймаючи рішення, я керуюсь більше:
а) серцем; б) щось середнє; в) розумом.
22. Люди були б щасливіші, коли б вони більше часу проводили у товаристві своїх друзів:
а) так; б) вірно щось середнє; в) ні.
23. Плануючи майбутнє, я часто розраховую на успіх:
а) так; б) важко відповісти; в) ні.
24. Розмовляючи, я схильний:
а) висловлювати свої думки відразу, як тільки вони приходять у голову;
б) вірно щось середнє;
в) спочатку добре зібратися з думками.
25. Навіть якщо я чимось досить розлючений, я заспокоююсь дуже швидко:
а) так; б) вірно щось середнє; в) ні.
26. При однакових робочому дні і зарплатні я бажав би працювати:
а) столяром чи кухарем;
б) не знаю, що вибрати;
в) офіціантом у хорошому ресторані.
27. У мене було:
а) дуже мало виборних посад;
б) декілька;
в) багато виборних посад.
28. “Лопата” так відноситься до “копати”, як “ніж” до:
а) гострий; б) різати; в) точити.
29. Інколи якась нав’язлива думка не дає мені заснути:
а) вірно; б) не впевнений; в) невірно.
30. У своєму житті я, як правило, досягаю тієї мети, яку поставив перед собою:
а) так, вірно; б) не впевнений; в) невірно.
31. Застарілий закон повинен бути змінений:
а) тільки після ґрунтового обговорення;

- б) вірно щось середнє;
в) негайно.
32. Мені робиться не по собі, якщо справа від мене вимагає швидких дій, які в деякій мірі впливають на інших людей:
а) вірно; б) щось середнє; в) невірно.
33. Більшість знайомих вважають мене веселим співрозмовником:
а) так; б) не впевнений; в) невірно.
34. Коли я бачу неприємних, неохайних людей:
а) це мене не хвилює;
б) вірно щось середнє;
в) вони викликають у мене неприязнь і огиду.
35. Я трохи розгублююся, зненацька опинившись у центрі уваги:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
36. Я завжди радий приєднатися до великої компанії, наприклад, зустрітися увечері з друзями, піти на танці, взяти участь у цікавому громадському заході:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
37. У школі я надавав перевагу:
а) урокам музики (співам);
б) важко сказати;
в) заняттям в майстернях, ручній праці.
38. Якщо мене призначають відповідальним за щось, я наполягаю на тому, щоб мої розпорядження суворо виконувалися, інакше я відмовляюся від доручення:
а) так; б) інколи; в) ні.
39. Важливіше, щоб батьки:
а) сприяли тонкому розвитку почуттів у своїх дітей;
б) вибирали середню лінію між а) і в);
в) вчили дітей керувати своїми почуттями.
40. Беручи участь у колективній роботі, я хотів би:
а) постаратися внести покращання в організаційній роботі;
б) вірно щось середнє;
в) вести записи і стежити за тим, щоб виконувалися правила.
41. Час від часу я відчуваю потребу зайнятися чим-небудь, що вимагає значних фізичних зусиль:
а) так; б) вірно щось середнє; в) ні.
42. Я хотів би спілкуватися з людьми ввічливими і делікатними, ніж з грубими і відвертими:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
43. Коли мене критикують на людях, це мене надзвичайно пригнічує:
а) так; б) щось середнє; в) невірно.
44. Якщо мене викликає до себе начальник, то я:
а) використовую цей випадок, щоб попросити те, що мені потрібно;
б) вірно щось середнє;
в) хвилююся, що зробив щось не так.
45. Я вважаю, що люди повинні дуже серйозно подумати, перш ніж відмовлятися від досвіду минулих століть:
а) так; б) не впевнений; в) ні.
46. Читаючи текст, я завжди добре усвідомлюю прихований намір автора переконати мене в чомусь:
а) так; б) не впевнений; в) ні.
47. Коли я навчався у 7-11 класах, я брав участь у спортивному житті школи:
а) досить часто;
б) від випадку до випадку;
в) рідко.

48. Я підтримую вдома зразковий порядок і майже завжди знаю, де що лежить:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
49. Коли я думаю про те, що відбудеться протягом дня, я нерідко відчуваю занепокоєння:
а) так; б) щось середнє; в) невірно.
50. Якщо мені доводиться довго сидіти на зборах, не розмовляючи і не рухаючись, я ніколи не відчуваю потреби малювати чи вовтузитися на стільці:
а) згоден; б) не впевнений; в) не згоден.
51. Якби мені довелося вибирати, я хотів би бути:
а) лісником;
б) важко вибрати;
в) учителем старших класів.
52. До дня народження, до свят:
а) я люблю робити подарунки;
б) важко відповісти;
в) вважаю, що купівля подарунків – дещо неприємний обов'язок.
53. “Стомлений” так відноситься до “роботи”, як “гордий” до:
а) усмішка; б) успіх; в) щасливий.
54. Яке з цих слів не підходить до двох інших:
а) свічка; б) місяць; в) лампа.
55. Мої друзі:
а) мене не підводили;
б) зрідка підводили;
в) підводили досить часто.
56. У мене є такі якості, завдяки яким я перевершую інших людей:
а) так; б) не впевнений; в) ні.
57. Коли я засмучений, я всіляко намагаюсь приховати свої почуття від інших:
а) так; б) скоріше, щось середнє; в) ні
58. Я хотів би ходити в кіно чи інші місця розваги:
а) частіше одного разу на тиждень;
б) раз на тиждень (як більшість);
в) рідше одного разу на тиждень (рідше, ніж більшість).
59. Я вважаю, що особиста свобода у поведінці важливіша ніж гарні манери і дотримання правил етикету:
а) так; б) не впевнений; в) ні.
60. У присутності людей більш значних за мене (старших за мене, чи з більшим досвідом, чи більш високим положенням), я схильний триматися скромно:
а) так; б) дещо середнє; в) ні.
61. Мені важко розповідати щось великій групі людей чи виступати перед великою аудиторією:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
62. Я добре орієнтуюся у незнайомій місцевості, легко можу сказати, де північ, південь, захід, схід:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
63. Якщо б хтось розізлився на мене:
а) я б постарався його заспокоїти;
б) не знаю, що б я зробив;
в) це викликало б у мене роздратування.
64. Коли я читаю статтю, яку вважаю несправедливою, я скоріше схильний забути про це, ніж з обуренням відповісти авторові:
а) так, це вірно; б) не впевнений; в) ні, це невірно.
65. В моїй пам'яті не затримуються надовго неістотні дрібниці, наприклад, назви вулиць, магазинів:

- а) так; б) важко сказати; в) ні.
66. Мені могла б подобатися професія ветеринара, який лікує і оперує тварин:
а) так; б) важко сказати; в) ні.
67. Я їм з насолодою і не завжди ретельно турбуюся про свої манери, як це роблять інші люди:
а) так, це вірно; б) не впевнений; в) ні, це невірно.
68. Бувають періоди, коли мені ні з ким не хочеться зустрічатися:
а) дуже рідко; б) середнє між а) і в); в) досить часто.
69. Інколи мені говорять, що мій голос і вигляд надто часто видають моє хвилювання:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
70. Коли я був підлітком і моя думка не співпадала з батьківською, я найчастіше:
а) залишався при своїй думці;
б) середнє між а) і в);
в) поступався, визнаючи їх авторитет.
71. Мені хотілося б працювати в окремій кімнаті, а не разом з колегами:
а) так; б) не впевнений; в) ні.
72. Я волів би жити тихо, так, як мені подобається, ніж бути об'єктом захоплення завдяки моєму успіху:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
73. У багатьох відношеннях я вважаю себе цілком зрілою людиною:
а) вірно; б) не впевнений; в) ні.
74. Критика у тій формі, у якій її подають люди, скоріше вибиває мене з колії, ніж допомагає:
а) часто; б) зрідка; в) ніколи.
75. Я завжди здатний суворо контролювати прояви своїх почуттів:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
76. Якщо я зробив би корисний винахід, я хотів би:
а) працювати над ним в лабораторії далі;
б) важко вибрати;
в) потурбуватися про його практичне застосування.
77. "Подив" так відноситься до "надзвичайний", як "страх" до:
а) небезпечний; б) неспокійний; в) жахливий.
78. Який з наступних дробів не підходить до двох інших:
а) $\frac{3}{7}$; б) $\frac{3}{9}$; в) $\frac{3}{11}$.
79. Мені здається, що багато хто з людей не помічає чи уникає мене, хоч я не знаю, чому:
а) вірно; б) не впевнений; в) невірно.
80. Люди ставляться до мене менш доброзичливо, ніж я цього заслуговую своїм добрим до них ставленням:
а) дуже часто; б) інколи; в) ніколи.
81. Вживання нецензурних виразів мені завжди неприємне (навіть якщо при цьому немає осіб іншої статі):
а) так; б) середнє між а) і в); в) ні.
82. У мене, безумовно, менше друзів, ніж у більшості людей:
а) так; б) не знаю; в) ні.
83. Дуже не люблю бувати там, де нема з ким поговорити:
а) вірно; б) не впевнений; в) невірно.
84. Люди називають мене легковажним, хоч і вважають приємною людиною:
а) так; б) не знаю; в) ні.
85. У різних ситуаціях у товаристві я відчуваю хвилювання, подібне на те, яке відчуває людина перед виходом на сцену:
а) досить часто; б) зрідка; в) майже ніколи.

86. Знаходячись у невеликій групі людей, я радше тримаюся осторонь і надаю можливість говорити іншим:
- а) так; б) не впевнений; в) ні.
87. Мені більше подобається читати:
- а) реалістичне зображення військових і політичних конфліктів;
б) не знаю, що вибрати;
в) роман, який збуджує уяву, почуття.
88. Коли мною намагаються командувати, я навмисне роблю все навпаки:
- а) так; б) щось середнє; в) ні.
89. Якщо начальство і члени сім'ї в чомусь мені докоряють, то, як правило, тільки за діло:
- а) вірно; б) щось середнє; в) невірно.
90. Мені не подобається манера деяких людей безцеремонно розглядати людину в магазині чи на вулиці:
- а) вірно; б) щось середнє; в) невірно.
91. Під час тривалої подорожі я волів би:
- а) читати що-небудь складне, але цікаве;
б) не знаю, що вибрав би;
в) проводити час, розмовляючи із супутниками.
92. У жартах про смерть немає нічого такого поганого, що виходило б за межі доброго смаку:
- а) так, згоден; б) щось середнє; в) ні, не згоден.
93. Якщо мої знайомі погано поводяться зі мною і не приховують своєї неприязні:
- а) це ніскільки мене не пригнічує;
б) щось середнє;
в) я занепадаю духом.
94. Мені стає не по собі, коли мені говорять компліменти чи розхвалюють в обличчя:
- а) вірно; б) щось середнє; в) ні.
95. Я надав би перевагу роботі:
- а) з чітко визначеним і постійним заробітком;
б) вірно щось середнє;
в) з більш високим заробітком, який би залежав від моїх зусиль і продуктивності.
96. Мені легше вирішити важке питання чи проблему:
- а) якщо я обговорюю їх з іншими;
б) вірно щось середнє;
в) якщо я обмірковуюю їх наодинці.
97. Я охоче беру участь у громадському житті, у роботі різних комісій:
- а) так; б) щось середнє; в) ні.
98. Виконуючи якусь роботу, я не заспокоююсь, доки не будуть враховані навіть незначні деталі:
- а) так; б) щось середнє; в) ні.
99. Іноді зовсім незначні перешкоди дуже сильно дратують мене:
- а) так; б) вірно щось середнє; в) ні.
100. Я сплю міцно, ніколи не розмовляю уві сні:
- а) так; б) щось середнє; в) ні.
101. Якщо б я працював у сфері обслуговування, мені було б цікаво:
- а) розмовляти із замовниками, клієнтами;
б) важко вибрати;
в) проводити рахунки та займатися іншою документацією.
102. "Розмір" відноситься до "довжини" так, як "нечесний" до:
- а) в'язниця; б) грішний; в) крадій.
103. "АБ" так відноситься до "ГВ", як "СР" до:

а) ПО; б) ОП; в) ТУ.

104. Коли люди поведуться необачно і безрозсудно:

а) я ставлюся до цього спокійно;

б) вірно щось середнє;

в) відчуваю до них презирство.

105. Коли я слухаю музику, а поруч голосно розмовляють:

а) це мені не заважає, я можу зосередитись;

б) щось середнє;

в) це псує мені все задоволення і злить мене.

106. Думаю, що про мене правильно сказати, що я:

а) ввічливий і спокійний;

б) вірно щось середнє;

в) енергійний і настирливий.

53

107. Я вважаю, що:

а) жити слід за принципом “спочатку діло – потім розваги”;

б) щось середнє між а) і в);

в) жити слід весело, особливо не турбуючись про завтрашній день.

108. Краще бути обережним і чекати малого, ніж заздалегідь радіти, у глибині душі наперед насолоджуватися успіхом:

а) згоден; б) щось середнє; в) ні.

109. Якщо я замислююся про можливі труднощі у своїй роботі:

а) я намагаюсь заздалегідь скласти план, як їх подолати;

б) щось середнє;

в) думаю, що справлюся з ними, коли з’являться.

110. Я легко при звичаююсь до будь-якого товариства:

а) так; б) не впевнений; в) ні.

111. Коли потрібно трохи дипломатії і уміння переконати людей у чому-небудь, переважно звертаються до мене:

а) так; б) вірно щось середнє; в) ні.

112. Мені було б цікаво:

а) консультувати молодих людей, допомагати їм у виборі роботи;

б) важко відповісти;

в) працювати інженером.

113. Якщо я абсолютно впевнений, що людина діє несправедливо чи егоїстично, я заявляю їй про це, навіть якщо це загрожує мені деякими неприємностями:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

114. Інколи я жартома роблю яке-небудь пустотливе зауваження тільки для того, щоб здивувати людей і подивитися, що вони на це скажуть:

а) так; б) вірно щось середнє; в) ні.

115. Я із задоволенням працював би в газеті оглядачем театральних постановок, концертів і т.п.:

а) так; б) не впевнений; в) ні.

116. Інколи я сумніваюся, чи насправді люди, з якими я розмовляю, цікавляться тим, що я кажу:

а) так; б) дещо середнє; в) ні.

117. Якщо мені хтось говорить таке, що, як мені відомо, не відповідає дійсності, я скоріше подумаю:

а) “він – брехун”;

б) вірно щось середнє;

в) “очевидно, його неправильно інформували”.

118. Передчуття, що мене чекає якесь покарання, навіть якщо я не зробив нічого поганого, виникає у мене:
а) часто; б) інколи; в) рідко.
119. Думка, що хвороби викликаються психічними причинами в такій же мірі, як і фізичними, значно перебільшена:
а) так; б) вірно щось середнє; в) ні.
120. Урочистість і ґрунтовність повинні обов'язково зберігатися в будь-якій важливій державній церемонії:
а) так; б) вірно щось середнє; в) ні.
121. Мені неприємно, якщо люди вважають, що я надто невитриманий і ігнорую правила пристойності:
а) дуже; б) трохи; в) зовсім не турбує.
122. Працюючи над чимось, я волів би робити це:
а) у колективі; б) не знаю, що б вибрав; в) самостійно.
123. Бувають періоди, коли важко утриматися від почуття жалю до самого себе:
а) часто; б) інколи; в) рідко.
124. Люди досить швидко виводять мене з себе:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
125. Я завжди можу без особливих труднощів позбутися старих звичок і не повертатися до них більше:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
126. При однаковому заробітку я волів би бути:
а) адвокатом; б) важко вибрати; в) штурманом чи пілотом.
127. "Краще" відноситься до "найгірший", як "повільніше" до:
а) швидкий; б) найкращий; в) найшвидший.
128. Яке з наступних сполучень знаків повинне продовжити цей ряд: ХООООХХОООХХХ?
а) ОХХХ; б) ООХХ; в) ХООО.
129. Коли приходить час для здійснення того, що я заздалегідь планував і чекав, я інколи відчуваю себе не в змозі це зробити:
а) згоден; б) щось середнє; в) не згоден.
130. Звичайно я можу зосереджено працювати, не звертаючи уваги на те, що люди навколо дуже шумлять:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
131. Буває, що я говорю незнайомим людям про речі, які здаються мені важливими, незалежно від того, питають мене про це, чи ні:
а) так; б) вірно щось середнє; в) ні.
132. Я проводжу багато часу, розмовляючи з друзями про ті приємні події, які ми разом переживали колись:
а) так; б) вірно щось середнє; в) ні.
133. Я отримую задоволення від здійснення ризикованих вчинків тільки задля забави:
а) так; б) вірно щось середнє; в) ні.
134. Мене дратує вид неприбраної квартири:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
135. Я вважаю себе дуже товариською (відвертою) людиною:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
136. У спілкуванні з людьми:
а) я не намагаюся стримувати почуття;
б) щось середнє;
в) я приховую свої почуття.
137. Я люблю музику:
а) легку, жваву, веселу;

- б) вірно щось середнє;
в) емоційно насичену, сентиментальну.
138. Мене більш захоплює краса вірша, ніж краса і досконалість зброї:
а) так; б) не впевнений; в) ні.
139. Якщо моє вдале зауваження залишилось непоміченим:
а) я не повторюю його;
б) важко відповісти;
в) повторюю своє зауваження знову.
140. Мені сподобалася б робота фотокореспондента:
а) так; б) не впевнений; в) ні.
141. Для мене важливіше:
а) зберегти хороші відносини з людьми;
б) вірно щось середнє;
в) вільно виражати свої почуття і думки.
142. У туристичній подорожі я хотів би дотримуватися програми, складеної спеціалістами, ніж самому планувати свій маршрут:
а) так; б) не впевнений; в) ні.
143. Про мене справедливо думають, що я наполеглива і працьовита людина, проте успіхів досягаю рідко:
а) так; б) не впевнений; в) ні.
144. Якщо люди зловживають моїм добрим ставленням до них, я не ображаюся і швидко забуваю про це:
а) згоден; б) не впевнений; в) не згоден.
145. Якщо у групі спалахнула палка суперечка:
а) мені було б цікаво, хто вийде переможцем;
б) вірно щось середнє;
в) я б дуже хотів, щоб усе закінчилося миром.
146. Я волію планувати свої справи сам, без стороннього втручання і чужих порад:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
147. Інколи почуття заздрощів впливають на мої вчинки:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
148. Я твердо переконаний, що начальник може бути не завжди правий, але він завжди має право настояти на своєму:
а) так; б) не впевнений; в) ні.
149. Я починаю нервувати, коли задумуюся про все, що мене чекає:
а) так; б) інколи; в) ні.
150. Якщо я беру участь у якій-небудь грі, а оточуючі голосно висловлюють свої міркування, мене це не виводить із рівноваги:
а) згоден; б) не впевнений; в) не згоден.
151. Мені здається, цікавіше бути:
а) художником;
б) не знаю, що вибрати;
в) директором театру чи студії.
152. Яке з наступних слів не підходить до двох інших:
а) який-небудь; б) декілька; в) більша частина.
153. “Полум’я” відноситься до “жар”, як “троянда” до:
а) колючка; б) червоні пелюстки; в) запах.
154. У мене бувають такі тривожні сни, що я прокидаюся:
а) часто; б) зрідка; в) практично ніколи.
155. Навіть якщо багато обставин не сприяють успіхові якого-небудь починання, я завжди вважаю, що варто ризикувати:
а) так; б) вірно щось середнє; в) ні.

156. Мені подобаються ситуації, у яких я мимоволі опиняюся в ролі керівника, тому що краще за всіх знаю, що повинен робити колектив:
а) так; б) вірно щось середнє; в) ні.
157. Я волів би одягатися краще скромно, так як усі, ніж яскраво і оригінально:
а) згоден; б) щось середнє; в) ні.
158. Вечір, проведений за улюбленим заняттям, приваблює мене більше, ніж весела вечірка:
а) згоден; б) не впевнений; в) не згоден.
159. Часом я нехтую добрими порадами людей, хоча і знаю, що не повинен би цього робити:
а) інколи; б) дуже рідко; в) ніколи.
160. Приймаючи рішення, я вважаю для себе обов'язковим враховувати основні норми поведінки: "що таке добре і що таке погано".
а) так; б) щось середнє; в) ні.
161. Мені не подобається, коли люди дивляться, як я працюю:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
162. Не завжди можна здійснити що-небудь поступовими, помірними методами, інколи необхідно застосувати силу:
а) згоден; б) вірно щось середнє; в) не згоден.
163. В школі я надавав перевагу:
а) мовним дисциплінам;
б) важко відповісти;
в) предметам математичного циклу.
164. Інколи я засмучувався від того, що люди говорили про мене погано поза очі без усяких на те підстав:
а) так; б) важко відповісти; в) ні.
165. Розмови з людьми пересічними, пов'язаними умовностями і своїми звичками:
а) часто бувають дуже цікавими і змістовними;
б) вірно щось середнє;
в) дратують мене, оскільки розмова ведеться навколо дрібниць і їй не вистачає глибини.
166. Деякі речі викликають у мене такий гнів, що я волію взагалі про них не говорити:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
167. У вихованні важливіше:
а) оточити дитину теплом і піклуванням;
б) щось середнє;
в) виробити у дитини бажані навички і погляди.
168. Люди вважають мене спокійною, урівноваженою людиною, яка залишається незворушною за будь-яких обставин:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
169. Я вважаю, що наше суспільство, керуючись доцільністю, повинне створювати нові звичаї і відкидати старі звички і традиції:
а) так; б) вірно щось середнє; в) ні.
170. Вважаю, що у сучасному світі важливіше вирішити:
а) проблеми моралі;
б) вірно щось середнє;
в) питання практичного застосування наукових винаходів.
171. Я краще засвоюю матеріал:
а) читаючи добре написану книжку;
б) щось середнє;
в) беручи участь у колективному обговоренні.
172. Я волію діяти по-своєму замість того, щоб дотримуватися загальноприйнятих правил:
а) згоден; б) не впевнений; в) не згоден.

173. Перед тим, як висловити свою думку, я намагаюся почекати, поки не буду цілком впевнений у своїй правоті:

а) завжди; б) вірно щось середнє; в) рідко.

174. Інколи дрібниці нестерпно діють мені на нерви, хоча я й розумію, що це не варте уваги, пусте:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

175. Я не часто говорю під впливом моменту таке, про щопізніше приходиться жаліти:

а) згоден; б) не впевнений; в) не згоден.

176. Якби мене попросили організувати збирання грошей на подарунок кому-небудь чи взяти участь в організації ювілейногосвяткування:

а) я погодився б;

б) не знаю, що зробив би;

в) сказав би, що дуже зайнятий.

177. Яке з наступних слів не підходить до двох інших:

а) широкий; б) зигзагоподібний; в) прямий.

178. “Скоро” відноситься до “ніколи”, як “близько” до:

а) ніде; б) далеко; в) десь.

179. Якщо допустив якийсь промах у товаристві, я досить швидко про це забуваю:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

180. Оточуючим відомо, що у мене багато різних ідей, і я майже завжди можу запропонувати якесь вирішення проблеми:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

181. Очевидно, для мене більш властивою є:

а) нервозність при зустрічі з несподіваним опором з боку інших людей;

б) не знаю, що вибрати;

в) терпимість до бажань (вимог) інших людей.

182. Мене вважають дуже екзальтованою людиною:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

183. Мені подобається робота різноманітна, пов'язана з частими перемінами і поїздками, навіть якщо вона трохи небезпечна:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

184. Я людина дуже пунктуальна і завжди настоюю на тому, щоб усе виконувалось якомога точніше:

а) так; б) щось середнє; в) не згоден.

185. Мені дає задоволення робота, яка вимагає особливої сумлінності і витонченої майстерності:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

186. Я належу до числа енергійних людей, які завжди чимось зайняті:

а) так; б) не впевнений; в) ні.

187. Я сумлінно відповів на всі запитання і жодного не пропустив:

а) так; б) не впевнений; в) ні.

Опитувальник «Типи етнічної ідентичності» (Солдатова, Рижова)

Інструкція: нижче наводяться висловлювання різних людей з питань національних відносин, національної культури. Подумайте, наскільки Ваше збігається з думкою цих людей. Визначте свою згоду або незгоду з даними висловлюваннями: Згоден/ Скоріше згоден/ В чомусь згоден, в чомусь ні/ Скоріше не згоден/ Не згоден.

Я – людина, яка...

1. Воліє спосіб життя свого народу, але з великим інтересом ставиться до інших народів.
2. Вважає, що міжнаціональні шлюби руйнують народ.
3. Часто відчуває перевагу людей іншої національності.
4. Вважає, що права нації завжди вище прав людини.
5. Вважає, що в повсякденному спілкуванні національність не має значення.
6. Воліє спосіб життя тільки свого народу.
7. Зазвичай не приховує своєї національності.
8. Вважає, що справжня дружба може бути тільки між людьми однієї національності.
9. Часто відчуває сором за людей своєї національності.
10. вважає, що будь-які засоби хороші для захисту інтересів свого народу
11. Не віддає переваги будь-якої національної культури, включаючи і свою власну.
12. Нерідко відчуває перевагу над народом над іншими.
13. Любить свій народ, але поважає мову і культуру інших народів.
14. Вважає строго за необхідне зберігати чистоту нації.
15. Важко поєднується із людьми своєї національності.
16. Вважає, що взаємодія з людьми інших національностей часто буває джерелом неприємностей.
17. Байдуже ставиться до своєї національної приналежності.
18. Відчуває напругу, коли чує навколо себе чужу мову.
19. Готовий мати справу з представником будь-якого народу, не дивлячись на національні відмінності.
20. Вважає, що його народ має право вирішувати свої проблеми за рахунок інших народів.
21. Часто відчуває неповноцінність через свою національну приналежність.
22. Вважає свій народ більш обдарованим і розвиненим порівняно з іншими народами.
23. Вважає, що люди інших національностей повинні бути обмежені в праві проживання на його національній території.
24. Другується при близькому спілкуванні з людьми інших національностей.
25. Завжди знаходить можливість мирно домовитися в міжнаціональному супереччі.
26. Вважає за необхідне "очищення" культури свого народу від впливу інших культур.
27. Не поважає свій народ.
28. Вважає, що на його землі все права користування природними і соціальними ресурсами повинні належати тільки його народу.
29. Ніколи серйозно не ставився до міжнаціональних проблем.
30. Вважає, що його народ не краще і не гірше за інших народів.

**Первинні дані за опитувальниками «Національна самосвідомість
українця (Л.Д. Король)» й «Типи етнічної ідентичності» (Г.У. Солдатова,
С.В. Рижова)**

№	Self- consciousness	Ethnonihilism	Indifference	Norm	Ethnoegoism	Isolationism	Fanaticism
1	27	9	11	15	13	9	10
2	23	8	11	14	4	3	9
3	27	3	9	18	7	10	9
4	25	2	8	20	8	7	6
5	24	4	9	14	10	10	10
6	22	4	13	16	7	1	6
7	27	7	9	12	9	5	8
8	26	1	7	17	0	0	0
9	24	3	9	12	3	6	9
10	27	1	1	13	6	6	7
11	27	4	12	17	2	4	4
12	26	5	9	19	1	5	0
13	24	4	9	11	8	7	8
14	26	3	8	14	9	6	7
15	24	3	3	15	6	7	4
16	25	0	10	14	10	14	11
17	22	0	8	20	1	0	1
18	26	0	9	19	2	2	8
19	26	3	8	18	4	2	4
20	26	0	15	15	2	3	5
21	22	0	8	18	2	2	0
22	25	3	6	16	5	8	9
23	25	1	11	20	1	0	5
24	17	2	8	19	4	8	16
25	27	0	10	17	5	4	8
26	25	4	9	16	8	6	6
27	26	6	13	17	3	1	4
28	26	5	8	17	8	7	8
29	26	6	10	13	6	5	6

30	26	1	8	16	6	4	4
31	23	3	3	18	6	12	6
32	26	1	13	17	2	3	4
33	25	8	5	13	3	6	2
34	24	1	9	18	8	3	5
35	21	7	6	18	12	4	9
36	25	0	11	16	10	8	9
37	27	3	6	13	10	11	5
38	26	1	5	14	4	3	6
39	10	11	17	12	1	0	2
40	26	3	11	19	5	6	4
41	25	2	9	18	8	4	8
42	24	4	11	13	6	5	9
43	23	3	6	17	5	2	6
44	22	12	14	8	14	13	12
45	13	18	15	12	13	14	13
46	26	0	7	17	7	5	7
47	12	10	12	11	9	15	10
48	20	5	7	17	10	9	6
49	24	5	14	16	5	2	6
50	22	15	12	13	13	7	11
51	19	16	11	12	13	11	13
52	17	10	16	16	1	2	6
53	23	2	10	14	3	4	1
54	26	1	5	16	6	2	4
55	19	9	10	12	10	8	10
56	26	2	9	17	7	1	4
57	23	5	11	15	10	8	7
58	27	2	8	16	4	7	2

Додаток Г

Первинні дані за опитувальником Р. Кеттелла 16-ФО-187-А

№	Фактор А	Фактор В	Фактор С	Фактор Е	Фактор F	Фактор G	Фактор H	Фактор I	Фактор L	Фактор M	Фактор N	Фактор O	Q 1	Q 2	Q 3	Q 4
1	10	10	15	12	14	11	12	15	13	12	10	11	11	15	8	16
2	10	6	15	15	12	15	10	9	12	10	9	16	9	11	8	19
3	14	9	12	12	16	15	9	19	9	12	10	14	11	9	11	17
4	12	6	15	13	12	11	14	11	12	11	12	16	10	14	7	15
5	7	10	15	12	17	11	3	11	7	11	9	15	14	17	10	19
6	11	10	15	9	14	6	8	6	9	11	10	8	9	13	11	16
7	12	8	13	13	12	10	14	10	12	15	9	14	12	11	11	12
8	6	10	9	9	8	13	5	16	6	16	14	15	6	11	9	23
9	11	7	15	14	11	15	17	11	12	11	12	10	10	14	10	11
10	16	9	17	18	19	13	25	18	12	12	11	16	12	7	9	17
11	11	8	23	10	15	11	22	12	9	12	11	6	19	14	10	5
12	12	11	14	15	11	15	20	6	13	12	6	12	12	17	10	10
13	9	7	12	14	10	15	4	12	10	17	8	14	12	13	9	16
14	10	10	17	18	13	15	17	12	8	8	15	8	13	15	10	13
15	10	9	15	17	17	12	14	6	14	12	11	14	13	9	7	18
16	8	4	13	11	14	11	12	8	10	14	10	13	12	14	11	11
17	16	10	24	16	13	14	25	8	5	4	8	6	18	13	13	0
18	9	10	14	10	10	10	17	12	11	13	6	11	11	10	8	11
19	15	9	18	8	15	11	12	16	10	15	11	12	11	11	12	10
20	12	10	18	10	12	10	18	13	14	11	9	12	12	15	11	15
21	17	9	11	18	16	4	11	12	14	11	9	15	10	10	12	22
22	7	5	10	8	7	9	5	11	6	8	8	16	9	17	12	16
23	10	7	19	16	19	8	21	10	13	13	7	12	16	11	12	8
24	12	4	22	12	14	7	13	15	12	15	11	12	9	12	11	7
25	13	7	14	14	16	14	16	10	14	9	11	21	12	12	13	11
26	12	10	15	14	6	9	11	16	13	13	12	18	10	8	10	17
27	12	9	16	16	13	8	12	13	8	15	7	17	12	15	4	15
28	9	10	17	17	13	10	21	13	13	19	7	11	13	11	9	12
29	11	8	8	8	9	11	7	16	7	9	13	18	6	14	13	15
30	9	12	11	9	12	18	10	6	7	12	12	9	9	11	16	5
31	8	11	18	19	18	2	15	7	10	13	12	10	4	5	14	15
32	6	13	18	4	5	16	4	11	9	10	14	13	11	14	20	12
33	10	8	14	13	15	13	15	17	5	17	8	8	14	10	11	6
34	14	9	13	16	11	14	18	10	6	18	5	13	12	12	13	9
35	13	10	19	9	12	10	9	14	2	12	11	9	4	10	12	11

36	11	10	10	11	16	13	17	11	5	8	10	8	5	9	13	13
37	10	10	19	14	15	12	19	14	9	9	8	9	6	12	14	6
38	14	6	16	13	10	16	16	15	9	12	8	9	8	12	14	12
39	6	10	13	10	6	7	8	11	4	8	12	15	11	11	10	12
40	11	7	13	15	12	12	16	16	13	14	12	10	10	12	7	11
41	13	11	11	17	15	6	11	10	17	14	10	25	8	15	7	19
42	12	6	16	16	12	10	14	10	15	13	8	10	8	12	10	10
43	8	8	21	16	11	13	18	10	8	18	16	12	12	10	16	10
44	11	5	13	15	9	9	14	10	10	12	10	14	9	12	14	16
45	9	6	14	12	13	9	9	9	11	17	10	13	6	12	10	10
46	15	10	15	18	11	19	10	14	10	11	9	14	8	10	14	16
47	10	3	17	12	17	11	11	9	13	13	10	13	10	13	12	13
48	12	8	11	16	7	12	14	14	11	11	12	16	11	9	14	14
49	10	7	17	14	19	11	13	13	10	16	12	13	11	9	10	14
50	11	8	9	12	12	15	16	11	5	18	13	7	7	9	9	14
51	9	5	14	14	14	13	12	6	10	10	13	6	7	11	10	12
52	13	10	9	15	17	2	5	15	19	14	12	16	7	8	12	16
53	8	9	13	4	6	13	6	10	10	20	12	18	10	12	14	10
54	13	6	14	16	21	13	10	11	10	13	9	14	9	6	13	15
55	12	6	16	13	18	9	11	10	9	14	10	13	10	9	10	13
56	14	11	20	13	16	11	11	13	11	15	12	7	12	15	13	6
57	13	3	12	13	14	12	15	12	10	11	9	9	8	10	10	14
58	15	8	14	10	11	10	17	13	6	11	10	12	7	11	12	8

Короткий звіт подібності

Ім'я користувача:
Педагогіки та психології Кучерява Катерина

ID перевірки:
1015457646

Дата перевірки:
06.06.2023 13:12:31 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
06.06.2023 13:15:12 EEST

ID користувача:
100005735

Назва документа: Маслюк Анна Олександрівна_Психологічні особливості національної самосвідомості особ...

Кількість сторінок: 53 Кількість слів: 9938 Кількість символів: 80529 Розмір файлу: 388.19 KB ID файлу: 1015117099

9.69% Схожість

Найбільша схожість: 3.54% з Інтернет-джерелом (<http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/23239/1/%D0%94%D0%B8%D1%8>)

9.1% Джерела з Інтернету 186 Сторінка 55

5.04% Джерела з Бібліотеки 119 Сторінка 56

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи 8